

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Fakulta humanitních studií

Bakalářská práce

Proměny vztahu k židovství v rámci tří generací českých židovských žen

Zpracovala
Lucie Žeková

Vedoucí práce
PhDr. Mirjam Moravcová, DrSc.

Praha 2009

Poděkování

Mé vřelé poděkování patří paní PhDr. Mirjam Moravcové, DrSc. za odborné a laskavé vedení mé bakalářské práce a za trpělivost, s níž mě provedla úskalími opakovaného terénního výzkumu.

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 20. 6. 2009

podpis

Já jsem k tomu přišla jak slepý k houslím, prostě spadlo to z nebe, protože mám ten původ, který je daný halachou.

Paní A - II.generace

OBSAH

1	ÚVOD.....	5
2	ŽIDOVSKÁ IDENTITA - TEORETICKÉ KONCEPTY.....	6
2.1	Židé v poválečném Československu a po roce 1989	8
2.1.2	Židovská identita/identity	8
2.1.3	Definice pojmů	11
3	PROMĚNY VZTAHU K ŽIDOVSTVÍ U TŘÍ GENERACÍ ČESKÝCH ŽIDOVSKÝCH ŽEN.....	14
3.1	Politicko-společenská východiska	14
3.2	Metodologie	16
3.2.1	Cíl výzkumu	16
3.2.2	Výběr respondentek a vstup do terénu	18
3.2.3	Harmonogram sběru dat	19
3.2.4	Použité metody sběru dat	19
3.2.5	Stručné biografie respondentek	20
3.2.6	Průběh sběru dat aneb výzkumný deník	22
3.3	Šabat, pesach a základní pravidla košer stravování	25
3.3.1	Šabat	26
3.3.2	Pesach	28
3.3.3	Košer stravování	29
3.4	Analýza rozhovorů	30
3.4.1	Závěry výzkumu z roku 2004 (první triáda)	30
3.4.2	Výzkum 2008	40
	PRVNÍ TRIÁDA	41
	DRUHÁ TRIÁDA	54
	KOMPARACE VÝLEDKŮ VÝZKUMU U OBOU TRIÁD - výsledky výzkumu z roku 2008	62
4	ZÁVĚR.....	66
5	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	67
6	PŘÍLOHY.....	69
6.1	Scénáře rozhovorů	69
6.2	Ukázky rozhovorů	70
6.2.1	Výzkum 2004 (první triáda)	70
6.2.2	Výzkum 2008	80

1 ÚVOD

Otázka židovské identity (identit) je v posledních desetiletích otázkou ve vědecké literatuře široce a opakovaně sledovanou. V souvislostech s tím, jak židovské obyvatelstvo hledalo své místo v občanských společnostech jednotlivých států evropského a amerického kontinentu (nejen těchto kontinentů), a také v souvislostech hledání židovské totožnosti v globalizující se společnosti postmoderní doby, je chápána jako velice aktuální. Časovou se ukázala i v kontextu demokratizačního procesu států střední a východní Evropy po roce 1989, procesu, který v rámci obecného uvolnění společenského klimatu dal prostor jak revitalizaci židovských komunit, tak i široké obnově jejich náboženského života.

Na tento zlom zareagovala po roce 1989 i v České republice řada lidí, lidí, kteří znali své židovské rodinné kořeny, avšak k židovské identitě se veřejně nepřihlašovali a kulturně se v české společnosti asimilovali. Byli Čechy, zůstali Čechy, měli však volbu - přihlásit se jako občané České republiky k židovství jako ke své druhé či jediné identitě nebo své rodinné kořeny pojmout jako odkaz a rodinné kulturní dědictví anebo židovské kořeny pro sebe zcela pominout. Tato volba se odehrávala zejména v 90. letech 20. století, v době, která touhu po prožitku a prezentaci vlastní individuality a hledání dalších identit podporovala.

Na počátku 21. století, po čtrnácti, respektive osmnácti, letech můžeme výsledek procesu revitalizace židovské identity hodnotit i z hlediska stability postojů jednotlivých aktérů tohoto procesu. Nad tímto problémem se zamýšlím v předkládané práci. Svou rozpravu vedu z dílčího pohledu postojů příslušníků dvou rodin a jejich vztahu k židovské obřadní tradici. Tato tradice, hluboce ukotvená v judaismu, se mi stala prostředkem zjišťování individuálního obsahu židovské identity a postojů k judaismu.

Ve své práci nejprve nastíním koncepty židovských identit, jak je chápou někteří antropologové, etnologové či sociologové. Následně v praktické části představím opakovaný a komparativní výzkum, kterému jsem se věnovala v letech 2004 a 2008 a ve kterém se pokouším nalézt odpovědi na otázky týkající se proměn vztahu k židovství jako k danosti, k danosti určené židovským zákonem halacha. Tyto proměny sleduji v rámci generačních struktur matek, dcer a vnuček.

2 ŽIDOVSKÁ IDENTITA - TEORETICKÉ KONCEPTY

V teoretické části této práce bych ráda zrekapitulovala názory a závěry, ke kterým přede mnou při studiu otázky židovských identit došli někteří etnologové a antropologové.

Slovenští a čeští badatelé otevřeli problém židovské identity v 90. letech 20. století.¹ Začali se tázat po specifikách, na nichž se zakládá identita Židů, kteří se považují za integrální součást české a slovenské společnosti.

Otázky, které si kladli čeští a slovenští etnologové a antropologové, se týkaly jak identity Židů v období před druhou světovou válkou², tak přístupu k židovské totožnosti po prožitém holocaustu³. Neopominuta zůstala i problematika vývoje a proměny židovské identity po roce 1989.⁴ Identitu židovského obyvatelstva hledali etnologové a antropologové s ohledem na historickou dimenzi výkladu buď ve společenských aktivitách, nebo v deklarovaných postojích zachycených v tisku či vyjádřených ve vzpomínkových naracích, a také, i když méně často, v kultuře opřené o náboženskou příkazovost a vztah k židovské víře a obřadnosti.

Pro český prostor je však relevantní i etnologická a antropologická literatura, která pojednává o židovských

¹ Např. Peter Salner, Blanka Soukupová

² Např. Soukupová

³ Např. Salner

⁴ Např. Salner

identitách v dalších státech střední a východní Evropy. Po pádu komunismu ve Východní Evropě se Židé z postkomunistických zemí snažili nalézt cestu ke své židovské identitě, která byla po mnoho let potlačována.

Jonathan Webber ve své eseji o moderních židovských identitách v Evropě zmiňuje následujících pět důvodů rozpadu tradičních židovských identit. Jsou jimi masová migrace, obrovské populační ztráty zapříčiněné jak asimilací, tak holocaustem, vzestup sionistické ideologie a ustavení státu Izrael a zhroucení tradičního náboženství coby výhradního legitimního kritéria židovské identity v době osvícenství a jeho nahrazení důrazem na židovský národ či židovskou etnicitu⁵. Webber též poukazuje na dva protichůdné avšak současně se vyskytující jevy - na kontinuitu a diskontinuitu židovských identit. Moderní židovské identity se na jednu stranu snaží nalézt spojitost se starověkou náboženskou tradicí, jež byla až do dob evropského osvícenství jedinou autoritou ustavující židovskou identitu. Tato spojitost však již byla přetržena a mnohými evropskými Židy i zavržena, na čemž měl obrovský podíl nejen holocaust, ale i komunismus vládnoucí ve Východní Evropě po více jak čtyřicet let⁶. Dle Webbera lze v evropském prostoru spatřovat dva možné způsoby, jimiž evropští Židé pohlíží na svou židovskou identitu. Prvním z nich je tradicionalistické hledisko, které se opírá o starověkou náboženskou tradici a podle nějž je židovská identita v čase a prostoru neměnná. Jako taková by tedy neměla podléhat změnám a tlaku, které okolí na židovské komunity vyvíjí, jakož i změnám uvnitř komunity. Druhé hledisko je modernistické a říká, že židovská identita je formována okolním světem a podléhá změnám. Webber konstatuje, že většina

⁵ Webber Jonathan; Modern Jewish Identities, in Jewish identities in the new Europe, str. 76

⁶ Webber Jonathan; Introduction, in Jewish Identities in the New Europe, str. 1

evropských Židů by svou identitu hledala někde mezi těmito dvěma póly⁷.

2.1 Židé v poválečném Československu a po roce 1989

2.1.2 Židovská identita/identity

Samotný koncept židovské identity je mnohvrstevný a kritérií, na jejichž základě se jedinec sebeidentifikuje jako Žid/Židovka je více a vzájemně se v individuálních případech prolínají. Eva Pressburgerová⁸ definuje těchto osm kritérií.

- Židovství coby příslušnost k národu
- Židovství coby příslušnost k náboženské komunitě
- Židovství coby příslušnost ke komunitě lidí sdílejících stejnou zkušenost
- Židovství jako fyzická charakteristika
- Židovství coby specifický způsob života a aplikace příkazů a zákazů daných Tórou
- Židovství a tragická zkušenost holocaustu
- Židé coby národ vyvolených
- Židovství coby závazek vůči předkům

To, jakými kritérii jedinec vymeze své židovství, závisí do velké míry na jeho orientační rodině⁹, zároveň jsou však tato kritéria pozměňována a nahrazována na základě jedincových osobních zkušeností, vlivem jeho osobitého prožitku dějinných událostí, které jej v průběhu života potkají a v neposlední řadě jsou tato kritéria ovlivňována i rodinou prokreační¹⁰.

Identita dle Silvie Singerové, která se zabývala identitou slovenských Židů po roce 1945, odráží způsoby vědomí sounáležitosti k různým skupinám, stejně tak jako vědomí odlišnosti od skupin jiných. Konečná podoba židovské identity je dle jejího mínění výsledkem působení tří faktorů - rodiny,

⁷ Webber Jonathan; Introduction, in Jewish Identities in the New Europe, str. 6

⁸ Pressburgerová Eva; Členky židovských organizací v Praze, koncepty vlastní identity, str. 4

⁹ Robert F. Murphy; Úvod do kulturní a sociální antropologie, str. 86

¹⁰ Tamtéž, str. 86

židovské komunity a nežidovského okolí - přičemž rozhodující roli při jejím utváření má i osobní zkušenost konkrétního jedince¹¹.

Vlivem dějinných událostí, které postihly během 40. let 20. století českou židovskou komunitu, se u každé ze tří generací českých Židů vytvořily specifické formy sebeidentifikace s židovstvím. Stalo se tak díky individualizaci rodinných postojů a strategií a odlišné reflexi celospolečenského klimatu, tedy díky rozdílné míře ovlivnění třemi S. Singerovou uváděnými faktory.

Holocaust jako činitel určující židovskou identitu

Holocaust je považován za jeden ze základních zdrojů současné identity evropských Židů, identity transparentně zjevované i skrývané a v těchto kontextech předávané při přenosu kulturních hodnot mezigenerační výměnou v rámci rodiny.

Takzvaná první generace Židů, která byla součástí židovského společenství v evropských státech ovládaných za druhé světové války nacisty, byla vystavena hrůzné zkušenosti holocaustu a ztráty téměř všech svých příbuzných i okruhu svých známých. Tato skutečnost do velké míry poznamenala jejich vztah k vlastnímu židovství. Obecně lze vidět dvě krajní strategie, které přeživší holocaust uplatňovali ve snaze vyrovnat se se zkušeností holocaustu a co více, ve snaze předejít do budoucna podobným utrpením. Židé praktikující první z nich, se ke svému židovství hlásili i po válce (ačkoli toto přiznání židovského původu nebylo ve většině případů veřejné) a hrůzy prožité za druhé světové války často zmiňovali s cílem, aby se na ně nezapomnělo. Toto připomínání však bylo prováděno spíše v rodinném kruhu a stalo se ustavujícím kamenem nenáboženské židovské identity zejména

¹¹ Singerová Silvia; Jewish identity after the holocaust – The community in Košice; in *Judaica Bohemiae* 2007, str. 83

v těch rodinách, které opustily židovský způsob života¹². Jak píše Singerová, židovská identita založená pouze na vztahu k holocaustu postrádala ostatní možné aspekty identifikace s židovstvím. Na druhou stranu však přispěla k udržení povědomí o židovských předcích i k udržení pocitu odlišnosti od ostatní společnosti.

Židé praktikující druhou strategii se naproti tomu snažili odstranit veškeré stopy, které by byť jenom připomínaly jejich židovský původ. V pojetí Petera Salnera holocaust změnil samu podstatu vztahu k judaismu; součástí tohoto vztahu se stala nejen paměť smrti, ale i paměť na nacistické Norimberské zákony určující židovství jednotlivce. Vztah k judaismu se posunul z roviny duchovní do roviny rasové.¹³ Vliv prožitku holocaustu ovlivnil podle Salnera i kontinuitu generačně předávané židovské identity. „ Po skončení války patřil k prvním reakcím mnohých Židů pokus ‚vygumovat‘ vzpomínky na všechno, co souviselo s nedávnou minulostí. Jedni emigrovali, další opouštěli víru a kulturu předků. Přerušovali kontakty se židovským společenstvím, dávali přednost sňatku s křesťanským partnerem, poslovenšťovali svá jména“¹⁴. Jedním z častých projevů důsledku šoa na židovskou identitu byla výslovná manifestace ateismu. Tato strategie umožňovala svým nositelům identifikovat se s nastupujícím socialismem, pro nějž byly atributy jako ateismus a sociální a etnická rovnost ústředními body programu¹⁵. Židům snažícím se nepozorovaně splynout s českou většinou přicházel tento program více než vhod, neboť představoval řešení pro jejich zraněné duše a sliboval, že se prožité hrůzy již nikdy nebudou opakovat.

I druhá generace českých Židů byla ovlivněna holocaustem, přestože jej nezažila (nebo se narodila v průběhu války a její hrůzy ještě nemohla plně reflektovat. Dopad holocaustu se

¹² Někteří Židé nežili židovským způsobem života již před válkou, někteří se jej záměrně vzdali až po válce.

¹³ Salner Peter; Parametre židovskej identity, str. 112

¹⁴ Salner, P.: Fenomén židovskej identity in Hatikva číslo 4, září 2000

¹⁵ Salner Peter; Parametre židovskej identity, str. 113

projevil zejména na chápání vlastního židovství a přístupu k němu, a to prostřednictvím výše zmíněných strategií rodičovské generace. Na vztahu k vlastnímu židovství u druhé generace se ale, a to možná výrazněji, podílel negativní postoj komunistického státu k Židům vůbec.

Pro třetí generaci českých Židů je pak holocaust pojátkem s vlastními předky a často jediným prvkem, díky kterému alespoň částečně reflektují svou židovskou identitu (či lépe řečeno, svůj židovský původ).

2.1.3 Definice pojmů

Židovství, žid/Žid: Pro účely tohoto výzkumu jsou za Židovky považovány ženy, jejichž matky byly též Židovkami. Tento koncept židovství vychází ze zákona halacha, který říká, že Židem je dítě narozené ze židovské matky. Při komplikovanosti židovských identit a při současné velké míře sekularizace mezi českými Židy tento přístup jakoby vytěsňuje náboženský rozměr židovství a pojímá židovství jako danost, jíž se nelze vyhnout. Halacha však určuje i náboženský rozměr židovství, neboť zavazuje Židy k dodržování příkazů a zákazů daných Tórou. Jejich aplikací v každodenním životě by si Židé měli uvědomovat svůj závazek vůči Tóře a vůči Bohu. Příkazy a zákazy by však neměli být pocitovány jako přítěž a omezení, nýbrž jako Boží dar, jako vodítko pro plnohodnotný život v komplikovaném světě¹⁶.

Identita - Pojem identita je ve vědecké literatuře používán v různých významových variantách. S tímto pojmem pracují psychologové (vědomí vlastní totožnosti), vývojoví psychologové (hledání totožnosti), sociální psychologové

¹⁶ Fishbane A. Michael; Judaismus, zjevení a tradice, str. 112

(autentické bytí), filozofičtí antropologové (míra integrace jedince a jeho role), sociologové (autenticita rolí člověka).¹⁷ Ke studiu identity přistupovali badatelé těchto vědních oborů buď z hlediska esencialistického nebo konstruktivistického. V prvním pojetí identitu člověka chápali jako vlastnost člověku danou, pouze ovlivněnou kulturou. V druhém pojetí identitu člověka vysvětlovali jako konstrukt vzniklý v konkrétních společenských a kulturních podmínkách. Současní etnologové, antropologové a sociologové však identitu konceptualizují jako sociální konstrukt. V jejich pojetí identita tedy není nějaká konstantně daná kvalita, která by byla neměnná a odolávala dynamičnosti společnosti. Vzniká v sociální interakci, jak ve vazbě na vztah jedinec – skupina, tak ve vazbě na sebepojetí a sebepochopení jedince (které obsahuje více identit).¹⁸

Ve výkladu pojmu identita ve smyslu sociálního konstruktů se však jednotliví badatelé z řad sociologů a antropologů rozcházejí. Například sociolog A. Giddens vymezuje pojem identita jako sebeoznačení v příslušnosti k určité skupině lidí vymezené sociálními charakteristikami.¹⁹ Eleonóra Hamar identitu vysvětluje jako členství ve skupině spojené s přijetím norem a hodnot této skupiny – současně identitu nechápe jako jedinečnou, připouští více identit člověka²⁰. P. Salner o identitě hovoří ve smyslu vědomí příslušnosti ke skupině a odlišnosti od jiných²¹. Blanka Soukupová chápe identitu jako sebereflexi, sebezaražení a sebezobrazení²². Dana Bittnerová pak rozlišuje identitu deklarovanou, tedy

¹⁷ Velký sociologický slovník. Praha, Karolinum 1996, d. I., s. 414 – 415.

¹⁸ Szaló, C., Nosál, I. 2003: 9; Hirt, T. 2003

¹⁹ Giddens Anthony; Sociologie, Praha 2001

²⁰ Hamár Eleonóra; Nalézání a vynalézání sebe v příběhu: O narativní konstrukci židovských identit. Biograf 27, 2002

²¹ Salner Peter; Premeny religióznej identity Židov ve 20. storočí. Vliv holokaustu na vztah k judaismu. In: Menšiny ve městě, Bratislava 2004, s. 57.

²² Soukupová Blanka; Židovská identita ve 20. století, Tradice a historická změna. In: Menšiny ve městě, Bratislava 2004, s. 97

sebezačlenění do skupiny, a identitu žitou, tedy kulturní přináležitost člověka²³.

Norman Solomon říká, že identita se projevuje v příbězích, které lidé vyprávějí o sobě samých, zejména o těch, které je dávají do souvislosti s ostatními lidmi. Jedním z nejcitlivějších ukazatelů vztahu k vlastní identitě je způsob, jímž lidé tyto příběhy vypráví. Používají-li při vyprávění příběhů zájmena v první osobě množného čísla „my“ a „nás“ je jejich vztah k danému společenství jistě pevnější, než když používají výrazy „oni“ a „je“²⁴.

První, druhá a třetí generace Židů - hrůzný prožitek holocaustu je vnímán jako jakýsi předěl v kontinuitě židovského společenství, jako jakýsi zlom, po kterém nastal nový život. Proto se Židé, kteří přežili holocaust, sami nazývají *první generací*, jejich děti jsou pak *druhou generací* a vnoučata *třetí generací*.

Halacha - *halachou* se dle M. Fishbana míní jakýkoli židovský normativní zákon, případně celý komplex zákonů tematizující příkázání (*micvot*), kterými Židé řídí svůj život, dále jsou za *halachu* považovány židovské zvyky nebo praxe, určující chod správného židovského života. Zákony *halacha* vyvstaly ze zvykovosti židovského života, která byla rabínskými právníky a kantory potvrzena coby *správný postup* (vlastní význam slova *halacha*)²⁵. Jelikož staví na zvykovosti, má *halacha* neprávní charakter²⁶

²³ Bittnerová Dana; Sebepojetí etnik v „otevřené“ české společnosti. In: D.Bittnerová – M. Moravcová a kol. : Kdo jsem a kam patřím Identita národnostních menšin a etnických komunit na území České republiky. Praha, SOFIS 2005, s. 9.

²⁴ Solomon Norman; Judaism in the New Europe: Discovery or Invention?, in Jewish Identities in the New Europe, str. 86

²⁵ Fishbane A. Michael; Judaismus, Zjevení a tradice, str. 182

²⁶ Ja'akov Newman, Gavri'el Sivan; Judaismus od A do Z, str. 42

Triáda - Triádou pro účely tohoto výzkumu nazývám generační linii matek, dcer a vnuček, které jsou Židovkami ve smyslu zákona halacha

3 PROMĚNY VZTAHU K ŽIDOVSTVÍ U TŘÍ GENERACÍ ČESKÝCH ŽIDOVSKÝCH ŽEN

3.1 Politicko-společenská východiska

Období druhé světové války hluboce zasáhlo do života evropských Židů. Holocaust (šoa) se stal pro evropské Židy zlomovým předělem. Fyzicky zlikvidoval statisíce evropských Židů, rozrušil sdílené hodnoty a z hlediska mnohých ukončil staletou historickou kontinuitu osobitého kulturního života. Holocaust přeživší Židé se stali prvou generací nové epochy židovského obyvatelstva Evropy. Jak píše Alena Heitlingerová, v poválečném Československu zůstala po holocaustu a po mohutné emigraci v letech 1945-1950 pouhá desetina předválečného stavu českých a slovenských Židů²⁷. Krátké období optimismu z vlastní budoucnosti v letech 1945 - 1949 se neslo v duchu hledání nových cest, jak naložit se zachráněným životem a jak se naučit žít s tak hrůznými vzpomínkami. Po uchopení moci komunisty v roce 1948 se část české židovské populace ztotožňovala s politikou nové státní moci. To však trvalo do té doby, kdy tehdejší Sovětský svaz a potažmo i československá diplomacie radikálně přehodnotily svůj vztah k nově vzniklému státu Izrael, a to směrem negativním. Státní moc přestala podporovat vystěhovalectví do Izraele a k Židům samotným, kteří se najednou stali symbolickým ztělesněním reakčních živlů, zaujala podezřívavý a záporný vztah. Toto se projevilo v nechvalně proslulých vykonstruovaných procesech padesátých let, zejména u procesu s Rudolfem Slánským²⁸. Nastalo období státem řízeného, avšak latentního antisemitismu, jehož projevem byly proklamace negativního politického vztahu

²⁷ Heitlingerová Alena; Ve stínu holocaustu a komunismu, str. 30

²⁸ Tamtéž, str. 32

k Izraeli ze strany státu. Na druhou stranu však židovská reprezentace navenek hlásala absolutní loajalitu s vládnoucím režimem, za což získávala ze strany režimu drobné ústupky v podobě možnosti praktikovat některé z židovských obřadů. Tak byla v Praze v padesátých letech například k dispozici mikve, byla povolena rituální porážka zvěře, fungovaly židovské starobince a tolerováno bylo i kolektivní slavení některých židovských svátků na Pražské židovské obci²⁹. Možností, jak alespoň částečně demonstrovat svou příslušnost k židovství (byť nenáboženským způsobem), byla účast na tryznách za oběti holocaustu. Tryzny komunistický režim otevřeně podporoval, neboť jejich obsah korespondoval s jeho vlastními zájmy, totiž s výslovným odmítnutím nacismu a tedy i všeho, co bylo jeho důsledkem.

Všeobecné uvolnění politické atmosféry v šedesátých letech s sebou přineslo i jisté pozitivní změny pro české Židy. Mezi ně patřilo například vydávání literatury s židovskou tematikou, filmová produkce reflektující židovská témata, a jiné. Pro život českých Židů však bylo zajisté velmi významné, že státní aparát povolil Pražské židovské obci pořádat kulturně vzdělávací akce pro židovskou mládež. Argumentace Pražské židovské obce, proč by takovéto přednášky měly být povoleny, byla vskutku vynalézavá. Pořádání kulturních a vzdělávacích aktivit bylo prezentováno jako prevence, neboť jinak bezprizorní židovská mládež by mohla podlehnout vlivu sionistických nebo izraelských organizací, což by bylo nežádoucí – rozuměj nežádoucí pro vládnoucí režim³⁰.

V období normalizace, v letech 1970 – 1989, se státní moc opět uchýlila k antisemitské politice, která měla za cíl zastrášovat obyčejné židovské obyvatelstvo. Důvodem této

²⁹ Soukupová Blanka; Židovská identita ve 20. století, Tradice a historická změna, in Etnické náboženské menšiny ve městě; Eds. D. Luther a P. Salner, str. 109

³⁰ Heitlingerová Alena; Ve stínu holocaustu a komunismu, str. 46

taktiky bylo přání, aby se všichni Židé asimilovali k většinové české společnosti³¹.

Po pádu komunismu v roce 1989 umožnil obnovení židovského náboženského i světského života, který již nemusel být určován strachem z prozrazení vlastní náboženské (či rodové) příslušnosti. Zároveň však vyvstaly jiné „konflikty“, jež však již byly omezeny na půdu židovských organizací³².

Velmi výrazným byl rozkol, ke kterému došlo v roce 2004 ve vedení Pražské židovské obce. Po zavedení demokratického stranického systému se vyprofilovaly dvě strany, jejichž plány a názory byly nesmiřitelné. Konflikt měl mnohovrstevné pozadí, ale v množství dílčích sporů lze vidět dva hlavní. Prvním jablkem sváru byla koncepce využívání obecního majetku a jeho zhodnocování. Druhým pak celkové zaměření obce coby instituce. Na jedné straně byla představa Obce coby náboženské instituce, a to ortodoxní. Na straně druhé byla snaha zpřístupnit Obec i sekulárním Židům a Židům, kteří nejsou Židy dle zákona halacha. Tento druhý koncept lépe reflektoval stav českého židovského společenství, kde židovská identita je jednou z mnoha jiných identit a náboženský (natož ortodoxní) obsah židovství již dávno zeslábl nebo se zcela vytratil.

3.2 Metodologie

3.2.1 Cíl výzkumu

Cílem výzkumu je zjistit, jakým způsobem se české židovské ženy identifikují s židovstvím a jak se způsob identifikace s židovstvím proměňuje v rámci tří generací těchto žen.

Pro analýzu vztahu k židovství jsem zvolila dva významné židovské svátky - šabat a pesach³³. Základním předpokladem

³¹ Tamtéž, str. 49

³² Tamtéž, str. 53. Zejména se jedná o mocenské spory na Pražské židovské obci.

³³ Jejich popis viz čl. 3.3

takto stanoveného výzkumného plánu je normativní charakter židovství jako takového. Každý halachický Žid je povinen dodržovat příkázání (*micvot*), z čehož vyplývá i povinnost světit Tórou stanovené svátky (nebo svátky z Tóry vycházející). Židovská svátečnost je tedy ustavujícím pilířem židovské ortodoxní identity a vztah k ní je tudíž ukazatelem stavu této identity. Ačkoli mé respondentky nejsou ortodoxními Židovkami, jejich židovství je halachou dané a tedy jaksi nevyhnutelné. Vzniká zde určité pnutí mezi jakousi zděděnou kvalitou a osobním (osobitým) přístupem k ní. Výše jsem popsala různé interpretace židovských identit a to, co je spojuje je pojetí identity coby společenského konstruktu. Tento konstrukt, tedy onen osobitý přístup k vlastnímu židovství se utváří pod vlivem rozličných činitelů, jako je rodina, nežidovské okolí, politicko-společenská situace a jiné. Budu proto sledovat, jakým způsobem české židovské ženy konstruují vztah k vlastnímu židovství a tento proces budu sledovat na jejich osobitém přístupu k židovské svátečnosti a obřadnosti, která je v mém výzkumu reprezentována právě svátky šabat a pesach.

V průběhu výzkumu jsem hledala odpovědi na tyto otázky:

- A) Jak přistupují české židovské ženy ke svému židovství coby k danosti (jsou Židovkami z autority zákona Halacha, nikoli ze svého rozhodnutí)?
- B) Jak se tento přístup mění v průběhu jednotlivých generací?
- C) Jak se tento přístup mění v průběhu času? Resp. Jak se změnil od roku 2004 do roku 2008, tedy za 4 roky, po kterých byl u první triády výzkum opakován?
- D) Jaké aspekty hrají roli při budování vztahu k vlastnímu židovství?

Cestu k odpovědím jsem nacházela skrze následující ukazatele, vyvstávající z odpovědí respondentek

- Osobité aplikace příkazů víry (například dodržování pravidel košer stravování)
- Zaslíbenost do praktikování příkazů víry a košatost odpovědí, resp. jejich obsáhlost
- Kontext, do nějž popis svátků šabatu a pesachu uvádí
- Technické (materiální) překážky bránící přikázanému svěcení svátků a praktikování pravidel košer stravování
- Interpretace legend o vzniku šabatu a pesachu
- Interpretace významu obou svátků - z hlediska židovské komunity a vlastní rodiny

3.2.2 Výběr respondentek a vstup do terénu

Pro výzkum byly vybrány tři ženy z příbuzenské linie matek, dcer a vnuček náležející ke dvěma českým židovským rodinám. Tyto ženy byly židovkami ve smyslu židovského zákona halacha³⁴. Z metodologického hlediska se tedy jedná o tzv. účelový vzorek.

Důležitými kritérii výběru byla zaprvé podmínka, aby ženy všech tří generací prožily celý svůj dosavadní život v České republice resp. Československé republice resp. Československé socialistické republice. Dalším kritériem byl věk nejmladších žen těchto triád, neboť příliš nízký věk respondentek III. generace by negativně ovlivňoval výstupy výzkumu. Nejnižší možný věk byl tedy stanoven na 16 let.

Kontakty na respondentky zařazené do prvního výzkumu (2004) jsem získala od vedoucí bakalářské práce PHDr. Mirjam Moravcové, DrSc. prostřednictvím Mgr. Venduly Segerové, PhD. (první triáda) a kontakty na respondentky druhého výzkumu

³⁴ Viz čl. 2.1.3 Definice pojmů

(2008) od rodinné známé (druhá triáda). Před druhou fází výzkumu jsem měla k dispozici kontakty na sedm židovských rodin, v nichž se vyskytovaly vhodné rodinné linie matek, dcer a vnuček. Kontaktovala jsem pět z nich s tím, že tři se z rodinných důvodů odmítly výzkumu účastnit a u jedné mi bylo od informátora zapovězeno navazovat s nimi jakýkoli kontakt. Zejména v posledním zmiňovaném případě by účast na výzkumu byla velmi zajímavá, neboť se jednalo o sesterskou linii druhé triády.

3.2.3 Harmonogram sběru dat

Výzkum sestával ze dvou fází. V první fázi, která proběhla v jarních měsících roku 2004, byly uskutečněny rozhovory s respondentkami z první rodiny (v dalším textu označovaná jako *první triáda*, její příslušnice jsou označovány písmenem A a číslem generace, např. *A-III. generace*³⁵). S každou respondentkou byly provedeny dva rozhovory, a to na téma šabat a pesach. Závěry, které jsem z prvního výzkumu učinila, jsem zužitkovala při sestavování rozhovoru pro druhou fázi výzkumu.

Druhá fáze výzkumu proběhla v letních měsících roku 2008. V ní jsem kladla podobné otázky – opět na téma šabat a pesach – respondentkám z první triády a pro porovnání jsem tytéž otázky kladla i respondentkám z druhé rodiny (v dalším textu označovaná jako *druhá triáda*, její příslušnice jsou označovány písmenem D a číslem generace, např. *D-I. generace*).

3.2.4 Použité metody sběru dat

Výzkum byl veden metodou polostrukturovaného rozhovoru sestávajícího z devíti respektive desíti otázek³⁶. Předem připravené otázky byly v průběhu rozhovoru doplňovány o další

³⁵ Jména respondentek nejsou záměrně uváděna s cílem zachovat jejich anonymitu pro čtenáře této práce.

³⁶ Scénáře rozhovorů pro témata šabat a pesach jsou přílohou č. 5.1

témata, která z rozhovorů vyplynula. Otázky byly též upravovány dle aktuální potřeby, zejména pak v případě, kdy se respondentka vyhýbala odpovědím na již připravené otázky.

Otázky v první části rozhovoru byly znalostního charakteru. Odpovědi na ně jsou dostupné v náboženské i populárně naučné literatuře. Z jejich znalosti či neznalosti lze usuzovat, zda a do jaké míry se respondentky o daný svátek zajímají, čili jak jsou aktivní při získávání znalostí o těchto svátcích. Otázky v první části rozhovoru již předpokládají, že některé respondentky, respektive jejich většina, nebyly vychovány v židovském prostředí a realita židovského způsobu života jim nebyla vštípena v rámci mezigeneračního přenosu. Tyto respondentky pak musí svou cestu k vlastnímu židovství hledat jinou formou, zejména pak v literatuře nebo skrze vzdělávací aktivity židovských organizací. Dále lze sledovat detailnost odpovědí, zda se jedná pouze o výčet naučených faktů nebo o předložení zažitých (či prožívaných) znalostí v kontextu nebo o jejich bezprostřední interpretaci.

Otázky ve druhé části rozhovoru se týkaly osobních zkušeností, které s těmito svátky respondentky učinily. Odpovědi na ně tudíž nebylo možné vyhledat v literatuře, ale jsou zakotvené v jejich vlastní zkušenosti. Těmito otázkami je možné sledovat, do jaké míry spolu koresponduje deklarovaný vztah k svátkům (a tedy i k vlastnímu židovství) a jejich praktické svěcení. Shody či případné neshody v deklarovaném a praktikovaném přístupu mohou ukazovat na konzistentnost vlastní židovské identity respondentek.

3.2.5 Stručné biografie respondentek

První triáda

Paní A-I.generace:

Narozena v židovské rodině. Roku 1941 byla jako jedenáctiletá ukryta před nacistickou zvělů u křesťanské rodiny, kde setrvala až do konce války. Po válce se vydala do Prahy a pátrala s pomocí Červeného kříže po svých příbuzných - téměř

všichni členové rodiny zemřeli. Vdala se za nežidovského muže a až do roku 2001 žila ve městě ve Středočeském kraji. Má dvě dcery. Pracovala jako novinářka. V sedmdesátých letech 20. století byla propuštěna ze zaměstnání pro své politické postoje. Židovským náboženským životem žila před válkou a po dlouhé pomlce způsobené druhou světovou válkou a komunistickým režimem se k náboženskému životu vrátila až v devadesátých letech 20. století. Je členkou Pražské židovské obce, kde do nedávné doby pracovala na částečný úvazek a i nadále se podílí na různých projektech s židovskou tematikou. Pracuje pro organizaci Hidden Child. Žije v penzionu pro seniory zřizovaném Pražskou židovskou obcí.

Paní A-II. generace:

Narozena do smíšeného, křesťansko-židovského manželství. Po matce je Židovkou, židovským náboženským životem se však pokouší žít až od devadesátých let 20. století. Pro politické postoje svých rodičů jí bylo zapovězeno studovat na vysoké škole. Není vdaná, má dceru, s níž sdílí domácnost. Je členkou Pražské židovské obce.

Slečna A-III. generace:

Po matce je Židovka. Studovala Židovské gymnázium zřizované Pražskou židovskou obcí. Nyní studuje pátým rokem Vysokou školu ekonomickou a zároveň pracuje na plný úvazek v jedné pražské firmě. Do roku 2004 se aktivně podílela na dění v Pražské židovské obci. Je svobodná a bezdětná, žije v domácnosti se svou matkou.

Druhá triáda

Paní D-I. generace:

Narozena do židovsko-křesťanské rodiny. Po matce je Židovka. Narodila se v Praze, kde žije doposud. Za druhé světové války žila s rodiči v Praze, kde její matka pobývala v ilegalitě (nebyla vedena v seznamech Pražské židovské obce, a proto nebyla pozvána do transportu). Byla vdaná za nežidovského muže, s nímž měla dvě děti (dceru a syna). Během svého života pracovala především v administrativě a jako knihovnice. Není členkou žádné židovské organizace.

Paní D-II. generace:

Narozena roku 1954 v Praze, kde žije doposud. Po matce je Židovka. Vystudovala Pedagogickou fakultu Univerzity Karlovy. Pracovala jako speciální pedagog v několika státních zařízeních a ústavech. Je vdaná za nežidovského muže, s nímž má dvě děti (dcera a syn). Není členkou žádné židovské organizace.

Slečna D-III. generace:

Narozena roku 1984 v Praze, kde žije doposud. Po matce je Židovka. Studuje na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy. Bydlí s rodiči, je svobodná a bezdětná. Není členkou žádné židovské organizace.

3.2.6 Průběh sběru dat aneb výzkumný deník

S každou respondentkou byly uskutečněny dva rozhovory (na téma „šabat“ a „pesach“). Předem připravené otázky byly během rozhovorů doplňovány o další témata, která z rozhovorů vyplynula. Otázky byly též přizpůsobeny jednotlivým respondentkám a jejich životním zkušenostem.

Každý rozhovor trval přibližně hodinu v závislosti na ochotě respondentky věnovat se pokládaným otázkám. Mým cílem bylo sejít se s respondentkami na klidném místě, kde rozhovorům nebude přítomen již nikdo jiný. Toto předsevzetí se

naplnilo s výjimkou rozhovoru s paní *D-I. generace*, u jejíhož rozhovoru byla přítomna i její vnučka, slečna *D-III. generace*. Důvodem tohoto opatření bylo zamezit konfrontaci názorů mezi příslušnicemi jednotlivých generací, aby získaná data co nejvíce odpovídala aktuálním postojům dotazovaných respondentek.

Respondentky byly vždy na začátku rozhovoru ujištěny, že každé jejich vyjádření k dané otázce (tedy ne nutně odpověď na ni) je pro mne cenné. Chtěla jsem předejít zejména situacím, kdy by se respondentky styděly za své neznalosti.

Rozhovory byly se souhlasem respondentek nahrávány na diktafon a následně doslovně přepsány.

Přístup každé z respondentek byl osobitý a měl své vlastní charisma. V následující části proto uvádím okolnosti, za kterých byly rozhovory s jednotlivými respondentkami realizovány a postoje, které k rozhovorům respondentky zaujímaly.

Paní *A-I. generace*:

S paní *A - I. generace* jsem uskutečnila dva rozhovory na téma pesach a šabat na jaře roku 2004. Na podzim roku 2007 jsem ji znovu oslovila, zda by byla ochotna se zúčastnit opakovaného výzkumu a ona ihned souhlasila. Rozhovory jsme realizovaly vzhledem k jejímu zdravotnímu stavu u ní doma. Paní na otázky odpovídala obsáhle se zřetelným rétorickým nadáním. Její odpovědi mají spíše charakter přednášky a jsou komplexní a soudržné. V průběhu rozhovorů mi nabízí pokrmy zhotovené z košer potravin. Otázky zodpovídá se stejným zaujetím jako v roce 2004.

Paní *A-II.generace*:

S paní jsem učinila dva rozhovory na jaře roku 2004.

S opakováním výzkumu ihned souhlasila a zdálo se, že jí to činí radost. Paní začíná spontánně hovořit o svém židovství a

o svátcích, které jsou předmětem rozhovorů. Hovoří otevřeněji než v předchozím výzkumu v roce 2004 a s humorem. V jejích odpovědích se skrytě zobrazuje výsledek sporu, který hýbal v roce 2004 Pražskou židovskou obcí. Paní A - II. generace tehdy stranila uskupení, které vyšlo z vleklého a medializovaného sporu poraženo. Paní nezastává názory současného vedení Pražské židovské obce, což částečně ovlivňuje její postoj k dvěma zmiňovaným svátkům a ke způsobu jejich svěcení, potažmo i k židovství samotnému. Oba rozhovory jsme uskutečnily u paní doma. V období mezi oběma rozhovory se paní i se svou dcerou přestěhovala z pražského bytu do domku v jednom malém městě blízko Prahy. V tomto období ji také postihla vážná nemoc, která jí na nějakou dobu znemožnila chodit do práce. V době druhých rozhovorů se již paní A - II. Generace normálně účastní společenského i pracovního života.

Slečna A-III. generace:

Příslušnice III. generace velmi ochotně přistoupila na rozhovory, které jsme realizovaly u ní doma. U prvního rozhovoru ve druhé fázi výzkumu mě na začátku výslovně upozornila na skutečnost, že se názorově rozchází se současným vedením Pražské židovské obce a že se její postoj k židovství výrazně změnil. V období mezi oběma výzkumy se i se svou matkou přestěhovala z pražského bytu do domku v jednom malém městě blízko Prahy.

Paní D-I. generace:

Na rozhovory přistupuje po jistém přemlouvání a zprvu se jim spíše brání s tím, že je sekulární Židovka a, jak sama říká, je „míšěnka“. Poukazuje také na to, že je pro ní téma „židovství“ traumatizující. Po ujištění, že rozhovor může být kdykoli ukončen a že nemusí zodpovídat všechny otázky, k rozhovorům svolí. Rozhovor byl nakonec uskutečněn pouze

jeden a v jeho rámci byly respondentce kladeny otázky na téma Pesach i Šabat. Respondentka se v průběhu rozhovoru snažila židovskému tématu vyhýbat a rozhovor s ní vyžadoval mnoho improvizace a psychologické vynalézavosti. Vzhledem k nechuti (a částečně i k neznalosti) hovořit o židovských svátcích, jsem rozhovor doplňovala a udržovala jinými, co nejvíce relevantními otázkami. Rozhovor jsme uskutečnily v jedné pražské kavárně.

Paní D-II. generace:

Na rozhovory přistoupila takřka s nadšením. Je velmi hovorná a její odpovědi byly velmi otevřené a pohotové. O svém židovství hovoří s velkým zaujetím, ačkoli nikdy nebyla praktikující Židovkou, nebyla členkou žádné židovské organizace ani s žádnou nespolupracovala. První rozhovor byl uskutečněn u mě doma, druhý u paní D - II. generace.

Slečna D-III. generace:

Na rozhovory přistoupila ochotně, avšak bez většího zájmu. Na otázky odpovídala stručně ale výstižně a často zmiňovala, že se židovstvím nemá kromě původu takřka nic společného. Rozhovor jsme uskutečnily v jedné pražské kavárně.

3.3 Šabat, pesach a základní pravidla košer stravování

Svátky šabat a pesach jsem pro sledování židovské identity vybrala z několika důvodů. Prvním důvodem byla existence jejich relativního ekvivalentu v křesťanském svátečním kalendáři. Šabat je jakýmsi předchůdcem a ekvivalentem křesťanské neděle. Pesach je zase datem svého slavení velmi blízký Velikonocím a bývá s nimi mnohdy zaměňován. Předpokládala jsem tedy, že i respondentky žijící sekulárním způsobem života o nich budou mít alespoň nějaké povědomí. Druhým důvodem bylo jejich významné postavení v hierarchii židovského svátečního kalendáře, neboť oba patří ke svátkům

předepsaným Tórou³⁷ a jejich svěcení je tudíž pro Židy závazné. Svěcení šabatu je ústředním prvkem židovské ortodoxní zbožnosti. Pesach pak představuje jeden ze svátků, jejichž kořeny dlí v hluboké minulosti židovského národa. Jako takový popisuje vznik židovského národa a důležitý moment židovské náboženské minulosti – darování desatera na hoře Sinaj. Šabat je z výzkumného hlediska vhodný též z toho důvodu, že se jedná o periodický svátek, takže respondentky měly v průběhu svého dosavadního života mnoho příležitostí jej zažít a vymezit se vůči němu.

3.3.1 Šabat

Šabat je posledním dnem židovského týdne. Dle Tóry tento den Hospodin odpočíval po šesti dnech, kdy tvořil svět. Čtvrté přikázání Desatera hlásá: *„Pamatuj na den odpočinku, že ti má být svatý Šest dní budeš pracovat a dělat všechnu svou práci. Ale sedmý den je den odpočinutí Hospodina, tvého Boha. Nebudeš dělat žádnou práci ani ty, ani tvůj syn ani tvůj otrok a tvá otrokyně ani tvé dobytče ani tvůj host, který žije v tvých branách. V šesti dnech učinil Hospodin nebe i zemi, moře a všechno, co je v nich, a sedmého dne odpočinul. Proto požehnal Hospodin den odpočinku a oddělil jej jako svatý.“*³⁸ To, co se myslí *odpočinkem*, v průběhu generací komentovali a interpretovali židovští myslitelé. Konkrétní šabatové příkazy obsahuje Talmudský traktát Šabat³⁹. Jak říká Michael Fishbane, *Zvláštní svatost šabatu se vyznačuje slavnostní náladou, nazývanou oneg šabat, „šabatové potěšení“.* Člověk je povinen *prožívat celý den a chovat se jinak než v ostatní dny. Přísné zákazy, jež si vynucují „pokoje“, celému dni vtiskují náladu a rytmus prosvětlený přirozeným svitem svic a vřelými lidskými vztahy, bez umělého osvětlení a jakéhokoli účelového snažení*⁴⁰.

³⁷ Kolektiv autorů; Židé, dějiny a kultura, str. 112

³⁸ Ex 20,8 - 11

³⁹ Kolektiv autorů; Židé, dějiny a kultura, str. 112

⁴⁰ Fishbane A. Michael; Judaismus, zjevení a tradice, str. 115

Židé by se měli věnovat rodině a duchovní činnosti, mezi něž patří například studium Tóry, modlitby nebo četba duchovní literatury. Příkazy by pro ně neměly představovat přítěž nebo omezení, měly by být vnímány jako dar od Hospodina, záminka k odpočinku, usebrání a meditaci. Šabat je časem, kdy se striktně odděluje profánní svět všedních dnů od světa posvátného. Začátek i konec šabatu jsou proto od všedních dnů odděleny rituály, které vnímání tohoto rozhraní umocňují.

Šabat začíná v pátek večer při západu slunce (začátek svátku je někdy určován východem první hvězdy) zažehnutím dvou šabatových světel (obvykle se jedná o svíce) a pronášením modliteb. Tento rituál může probíhat jak v rodinném kruhu, tak v synagoze. Otec rodiny nebo rabín pronáší požehnání nad vínem (tzv. *kiduš*) a nad dvěma šabatovými chleby. Šabatové chleby (tzv. *chaly*) peče hospodyně vždy speciálně pro tuto příležitost. Každý z přítomných pozře kousek posoleného chleba. Následuje první šabatová hostina, kdy se podává zpravidla ryba. Následující den ráno probíhá v synagoze šabatová bohoslužba, jejíž ústřední částí je četba úseku Tóry, který zrovna připadá na ten daný šabat. *Pět knih Mojžíšových* je rozděleno na 54 úseků (tzv. *sidry*) tak, aby na každý šabat v roce připadl jeden úsek. V závěru bohoslužby se opět provádí požehnání nad vínem a chlebem, bez nějž se neobejde ani druhá šabatová hostina, sobotní oběd. Šabat končí rituálem *havdala*, což ve volném překladu znamená „oddělení“⁴¹, který připomíná návrat do světa všedních dnů. Zapaluje se speciální havdalová svíce se čtyřmi knoty, spletená ze čtyř voskových pramenů. Opět se pronáší požehnání nad vínem, v němž se pak také havdalová svíce uháší.

Praktické počínání je o šabatu pro Židy omezeno již zmíněnými šabatovými zákazy a příkazy. Je zakázána jakákoli vědomá činnost, jejímž důsledkem by byla změna. Biblický zákaz rozdělávání ohně je v současné době aplikován v podobě zákazu

⁴¹ Tamtéž, str. 116

používání elektrického proudu. V praxi to znamená, že se nesmí používat žádné elektrické spotřebiče, ani se nesmí rozsvěcet světla. Ortodoxní rodiny toto řeší speciálními stále zapnutými ohřevnými deskami, na nichž se po celou dobu šabatu přihřívá již předem připravené jídlo. Světla v domech bývají před začátkem šabatu rozsvícena v úsporném režimu a takto svítí po celou dobu svátku. Zapovězená je též jakákoli manipulace s penězi a provádění obchodů vůbec⁴².

3.3.2 Pesach

Pesach je svátkem připomínajícím osvobození Židů z egyptského otroctví a zformování židovského národa v průběhu čtyřiceti let putování pouští na cestě do země zaslíbené. Jinými slovy, jak říká Michael Fishbane, *tento národní svátek vyzdvihuje kolektivní povahu záchrany z otroctví v Egyptě*⁴³. Pesach se slaví v jarních měsících roku (většinou vychází na duben) a je prvním z tří poutních svátků, které připomínají, že Židé museli dlouho putovat, než došli k jeruzalémskému Chrámu⁴⁴.

Slovo *pesach* pochází z hebrejského *pascha*, což v překladu znamená „překročení“, jež učinil Hospodin při desáté egyptské ráně, když doslova překročil židovské příbytky a neusmrtil jejich prvorozené⁴⁵. Dle legendy byli Židé před touto pohromou předem informováni a učinili oběť v podobě porážky beránkem, jehož krví pomazali na znamení veřeje svých dveří. Pesachu se též říká *Svátek nekvašených chlebů*, což odkazuje opět k legendě, podle níž Židé nestačili při rychlém odchodu z Egypta nechat vykvasit chléb a upekli jej narychlo. V dnešní době se toto připomíná tím, že se židovská domácnost před začátkem pesachu pečlivě uklízí od všeho, co je moučného či kvasného původu. Tento rituál se nazývá *vymetání chámecu*

⁴² Fishbane A. Michael; *Judaismus, zjevení a tradice*, str. 114

⁴³ Tamtéž, str. 123

⁴⁴ Kolektiv autorů; *Židé, dějiny a kultura*, str. 118

⁴⁵ Tamtéž

(slovo *cháme*c označuje v hebrejštině kvašené potraviny). Takovéto potraviny se musí spálit nebo se jich rodina musí zbavit, a to tak, aby nebyly v jejím vlastnictví po celou dobu svátku⁴⁶. Po celých osm dní, které svátek v diaspoře trvá, by Židé neměli jíst nic kvašeného. Proto se veškeré pečivo nahrazuje tzv. nekvašenými chleby, macesy (v hebrejštině *maca*⁴⁷). Tento příkaz je doveden do takových důsledků, že by židovská hospodyně měla mít na pesach speciální sady nádobí⁴⁸, které se používají pouze při příležitosti pesachu.

Ústředním rituálem je *sederová hostina*, která se koná v rodinném kruhu první den pesachu. Slovo *seder* znamená „pořádek“, neboť celá hostina má předem daný harmonogram. Vede ji otec rodiny, který po kouscích předčítá z *Hagady*, což je rituální text vyprávějící příběh odchodu z Egypta a určující přesnou podobu sederové večeře; *Sederový stůl musí být prostřen ještě před setměním. Před hlavou rodiny nebo osobou, která seder povede, je připravena sederová mísa s pěti druhy potravin a miskou slané vody*⁴⁹. Vyprávění má interaktivní charakter, mělo by v dětech vyvolat zvědavost, aby se ptaly na to, co se tehdy v Egyptě stalo. Na sederové tabuli nesmí chybět symbolické potraviny, odkazující k této historické události (jedná se o macesy, hořké byliny, kost z beránka, vařené vejce a sladká směs z ořechů, jablek, skořice a vína⁵⁰).

3.3.3 Košer stravování

Židovskou kuchyni omezují výrazná stravovací tabu. Potraviny, které ortodoxní Židé smějí jíst, se nazývají *košer* – jsou rituálně čisté. Ze savců se smějí jíst živočichové mající rozpolcená kopyta a živočichové přežvykující potravu,

⁴⁶ Tento rituál podrobně popisuje respondentka náležící k I. generaci (první triáda)

⁴⁷ Newman Jakov, Sivan Gavriel; *Judaismus od A do Z*, str. 102

⁴⁸ I pesachové nádobí musí být ve dvojím provedení, jedno na masitou potravu a jedno na potravu mléčnou.

⁴⁹ S pomocí Boží nová pražská pesachová Hagada, str. 10

⁵⁰ Newman Jakov, Sivan Gavriel; *Judaismus od A do Z*, str. 167

vyloučeni jsou tudíž vepři, koně, osli, hlodavci. Z ryb se smějí jíst všechny, které mají ploutve či šupiny. Zakázaný je veškerý hmyz, plazy, obojživelníci i takzvané mořské plody. Dále platí přísný zákaz požívání krve, což se částečně řeší speciálním způsobem porážky a úpravou potravin před požitím.

Zásadním tabu je zákaz míchat mléčnou a masitou potravu, který pochází ze starozákonního nařízení: "Neuvaříš mládě v mléce jeho matky."⁵¹ V praxi to znamená, že by každá ortodoxní rodina měla mít zvláštní sadu nádobí a příborů na masitou stravu a na mléčnou stravu⁵². Konzumace mléčných a masitých potravin po sobě podléhá přísným nařízením, v jak dlouhé lhůtě po pozření jedné potraviny se může ten či onen druh potraviny pozřít.

3.4 Analýza rozhovorů

Analýza vztahu k židovství bude prováděna na dvou úrovních. Zaprvé na úrovni komparace stanovisek respondentek v rámci generační struktury konkrétních rodin, za druhé na úrovni komparace stanovisek v rámci tří generací bez ohledu na ukotvení v konkrétní rodině. Výzkum navazuje na případovou studii, kterou jsem prováděla v letních měsících roku 2004⁵³.

V první fázi analýzy porovnáám výsledky rozhovorů uskutečněných s respondentkami z první triády v letech 2004 a 2008, v druhé fázi představím výsledky rozhovorů s respondentkami z druhé triády a ve třetí fázi provedu srovnání výsledků výzkumu u obou triád.

3.4.1 Závěry výzkumu z roku 2004 (první triáda)

⁵¹ Exodus; 23,19

⁵² Na pesach pak musí být ještě dvě sady nádobí, kterých se nedotkly žádné kvašené potraviny.

⁵³ Práci jsem prováděla na FHS UK v letním semestru školního roku 2003/2004 v rámci kurzu Česká společnost a etnické menšiny pod vedením PhDr. Mirjam Moravcové, DrSc. a PhDr. Miroslavy Turkové

Cílem práce bylo na základě znalostí, přístupu a prožitku dvou významných židovských svátků (šabat a pesach) sledovat proměnu vztahu k židovství u tří generací českých židovských žen.

Pro výzkum byly vybrány tři ženy z příbuzenské linie matek, dcer a vnuček náležející k jedné rodině. Tyto ženy byly židovkami ve smyslu židovského zákona halacha⁵⁴.

Data byla sbírána formou polostrukturovaného rozhovoru⁵⁵.

Šabat

Jakkoli se respondentky všech generací této triády účastní relativně pravidelně svátku pesach, šabat je jimi částečně opomíjen. Všechny respondentky mají poměrně ucelené znalosti o tom, co k tomuto svátku patří. Šabat je pro ně především dnem odpočinku, každá se však k zákazu práce staví jinak.

Respondentka patřící k první generaci chápe šabatové příkazy a zákazy jako velmi příjemnou záležitost, osvobozují ji od každodenního shonu a dávají jí prostor k duchovním činnostem, na něž není ve všední dny čas.

- ***„Protože je to den, kdy se můžete věnovat sama sobě, kdy můžete číst, něco studovat, k čemu se nedostanete přes týden, protože vyžaduje větší soustředění. Nejedná se o běžnou literaturu, kterou můžete odložit a za týden ji zvednout a číst znovu. Takže je to takový vážný den, kdy se hodně spí, něco málo se jí, takové to svátečnější jídlo a povídá se.“*** (Paní A – I. generace)
- ***„Já si myslím, že je to dobře, když člověk pracuje, že když ten den předtím trošku přidá, aby si mohl ten jeden den odpočinout a věnovat se rodině. Protože spousta lidí neustále pracuje a ta rodina se téměř nesejde. **A takhle se lidi sejdou u stolu a mají na sebe čas, protože je nic nehoní, jenom je třeba se to naučit. Podřídít se tomu. Je*****

⁵⁴ Viz čl. 2.1.3 Definice pojmů

⁵⁵ Jan Hendl; Kvalitativní výzkum, základní metody a aplikace, str. 174-175

to krásný svátek. U nás to taky každý nesvětí, protože je hodně takových sekularizovaných Židů, těch světských. A je to škoda, protože člověk takový den potřebuje. Já si ho užívám." (Paní A - I. generace)

- *„Víte, ony tyhle příkazy a to, co se má dělat, kromě toho, že by každý měl obdivovat to, že má v sobotu odpočívat a věnovat se rodině a sobě, tak se jedná taky o to, že člověk se zříká třeba i něčeho přebytkového. A učí se trošku pokoře před něčím vyšším, nežli je ten svět konzumu kolem nás. A řekne si, že se obejde ten jeden den a o svátcích i bez té mikrovlnky, bez počítače, bez auta, bez televize....."* (Paní A - I. generace)

Ačkoli přiznává, že všechny zákazy nedodrhuje, necítí se za své počínání vina.

- *Tak vím, co nemůžu a snažím se tomu vyhnout, ale přiznám se, že se tomu vždy nevyhnu. Takže netvrdím, že všechno dodrhuji, snažím se, ale nedodrhuji a nevymlouvám se na to, že nejsou podmínky, protože ty podmínky jsou, ale prostě jsme tady tak asimilovaní.* (Paní A - I. generace)

Příslušnice druhé generace šabat téměř vůbec nesvětí a svůj přístup k němu popisuje jako chybný. Výhledově předpokládá, že se úplného svěcení tohoto svátku někdy dobere, ale sama přiznává, že cesta k tomuto cíli bude strnitá. Šabat chápe jako Boží nařízení, kterého by se měla držet a dle jejího mínění je možné, že za její náboženskou neposlušnost může být Bohem potrestána. Přiznává, že nemá silnou vůli, aby všechna nařízení spojená s tímto svátkem respektovala - náboženství je pro ni nejen otázkou víry, ale i otázkou vůle (a silných nervů).

- *„Říkala jsem si, tak musím nakoupit, abych nemusela jít nakupovat v sobotu. **Vždycky mě to tak jako blesklo a říkala jsem si, co bych tak měla všechno připravit. Co všechno bych musela tady změnit, abych mohla ten šábés slavit. A do teď mám špatný pocit, když v pátek večer přijdu a rozsvítím světlo, začnu vařit, zapálím si cigaretu. Asi je to taky pohodlnost. Určitě kdybych k tomu byla vychovávána od malička, tak bych to brala úplně jako samozřejmost, protože když přijdu na Obec a když jsou nějaký svátky nebo jdeme na šábésovou večeři, tak mě nenapadne si zapálit.**“ (Paní A – II. generace)*

Přístup k šabatu v podání příslušnice třetí generace je velmi podobný přístupu její matky. Doplnuje jej o vysvětlení, kterým se jakoby zbavuje zodpovědnosti za nedokonalé dodržování Božích příkazů. Tvrdí, že si nevezme na svědomí, aby svátek slavila jen napůl.

- *„**Bud’ (pozn. budu slavit svátky) úplně nebo si to na svědomí nevezmu. Že bych hrála nějaké jakože divadlo, že světím šábés. Já to mám tady, mám to v srdíčku, vím o tom. A asi na to mám jiný názor než ty ortodoxní židé a já bych takhle prostě žít nedovedla.**“ (slečna A – III. generace)*
- *„**Trápí mě to. Hrozně moc, říkala jsem, že bych jednou takhle chtěla žít, až třeba vystuduji. Nevím, jak tomu budou nakloněny moje pracovní podmínky. Navíc můj přítel není židovského původu, takže kdybych chtěla žít tím židovským životem, tak on by musel konvertovat. Zase abych nehrála nějaké divadlo, že své děti vedu k židovství...**“ (slečna A – III. generace)*

Není jisté, zda se její svědomí obává trestu ze strany nějaké vyšší moci.

- *„Já se cítím vždycky hrozně provinile, když v sobotu jdu a rozsvítím nebo zapálím ten oheň, zapálím sporák, jdu na záchod a spláchnu- takže to ve mně nechává zvláštní pocity, cítím se strašně provinile. Ale já to prostě neumím. Možná, když je k tomu člověk vedený od malinka nebo má silnou vůli, já nemám silnou vůli, abych takhle něco dodržovala.“ (slečna A - III. generace)*

Ani u jedné z žen (druhá a třetí generace) není šabat symbolem jejich židovské identity, není prostředkem, jímž by si dokazovali své židovství. Znalost příkazů závazných při dodržování šabatu pak u druhé a třetí generace nenašla odezvu v reálném životě. Tyto ženy byly socializovány v českém kulturním prostředí a jím dané zvyklosti nepřekročily ani po deklarováném přihlášení se k židovství. V jejich případech nedošlo k internalizaci příkazovosti, což se projevuje tím, že příkazy neaplikují v praktickém každodenním životě a jejich existenci vnímají jako více či méně omezující (i když toto své stanovisko explicitně nevyjadřují). Nedodržování příkazů vysvětlují raději iluzorními překážkami, jako je například nedostatek času nebo materiální nedostatky (zejména co se týče košer stravování).

Pesach

Svátky Pesach jsou pro respondentky všech generací časem vhodným k zamyšlení. Přístup respondentek k tomuto svátku je však různý. První generace slavením Pesachu utvrzuje svou příslušnost k židovskému národu, což lze pozorovat i na výkladu, který k tomuto svátku podává.

- „Je to vzpomínka na odchod z Egypta, kde **jsme byli všichni otroci a všichni na tu dobu vzpomínáme**. A slaví se, že **jsme všichni byli otroky a teď jsme svobodní lidé**. A proto se mají lidé o tomto svátku scházet a vyprávět si o tom. Vždycky nejmladší dítě v rodině se ptá, proč je to či ono, proč dneska jíme macesy....“(Paní A - I. generace)
- „Pesach je svátek nekynutých chlebů, nebo se říká svátek překročení, protože Bůh zabil všechny prvorozené v Egyptě a vynechal všechny židovské domy. Protože měly mezuzi na dveřích a protože jim Bůh přikázal, aby zabili beránka a pomazali veřeje tou beránčí krví a tím poznal, kde žijí Židé.“(Paní A - I. generace)

Pesach slaví pokud možno se vším, co k němu patří. Postupuje náročnou přípravu v podobě kompletního úklidu domácnosti, vyhýbá se zakázaným potravinám a účastní se svátečních hostin pořádaných Židovskou obcí. Příkazy závazné při svěcení pesachu dodržuje do té míry, co jí dovoluje její zdravotní stav a prostor, v němž žije. I v jejím případě ztratil pesach obsah coby rodinný svátek, pokud jej chce tedy slavit, je odkázána na židovské instituce. Zákaz jíst kvašené nechápe jako omezení, ale vidí v něm jistou symboliku, která se nemusí vztahovat pouze na židovský národ.

- „Tak jako si uklízíte před tím Pesachem, tak si musíte uklidit i v sobě, aby jste se očistili. **Spojujeme si to kynuté těsto, to, co běžně jíme s pýchou. Že to v člověku roste a narůstá.**“(Paní A - I. generace)

Je nutno připomenout, že tato respondentka zažila svátky Pesach jako dítě a má tedy představu, jak má slavnost vypadat.

- „Je to (pozn. sederová tabule) speciálně prostřený stůl. Je tom několik nádob na pití, na víno a na vodu a pak je tam nádobka se slanou vodou. Do té slané vody si namáčíme některé potraviny, které jsou na stole. Je tam nějaká hořká bylina, to znamená obvykle petržel, kus hlávkového salátu, křen a brambor. A začíná se těmi hořkými bylinami, které se namáčejí do slané vody. Ty hořké byliny připomínají ten hořký úděl v době otroctví. Mezi jednotlivými chody se čte ta Hagada, kde se říká, proč to je, kde se zpívá a jsou tam různé modlitby, které se vážou k tomu aktu. Čtyřikrát se pije víno. To jídlo symbolizuje vět tak, jak je, živly tak, jak jsou, vodu, vzduch, zemi. Při tom pití vína se má člověk vždycky opřít a pohovět si a zapíjet to. Pak je tam takový moment, kdy se vyjmenuje těch deset Egyptských ran. U té hostiny se obvykle mluví hebrejsky, my máme ty knihy, takže to můžeme sledovat. Rabín to čte v hebrejštině, a kdo rozumí hebrejsky, tak přitakává a modlí se současně a my se modlíme potichu“. (Paní A - I. generace)
- „Jedí se tyhle předkrmy, to nejsou předkrmy, to jsou ty symbolické pokrmy. Jablka tam jsou také s ořechy- charošet, to zase připomíná maltu, s níž Židé pracovali, ta kost znamená zbytek toho beránka, kterého pekli.“(Paní A - I. generace)

To, že se po dlouhé pomlce k slavení tohoto svátku vrací, chápe jako navázání na přetrženou nit jejího náboženského života. V době prvního výzkumu (2004) respondentka i přes svůj poměrně vysoký věk pracovala na částečný úvazek - na svátky si však čas vždy udělala, práce pro ni nebyla hlavním smyslem života. Tuto skutečnost zmiňují proto, že v porovnání se svou vnučkou (slečna A - III. generace) byla podobně časově vytížena. Argumenty vnučky, že svátek nemůže slavit z časových důvodů, se v tomto světle stávají irelevantní. Potvrzují jen

skutečnost, že vnučka neinternalizovala příkazovost pesachu a i přes výslovné přihlášení se k židovství se ve svém každodenním životě neodlišuje od většinové okolní společnosti.

Představitelka druhé generace má k svátku Pesach přístup zcela odlišný. Setkala se s ním teprve v pozdějším věku, a to ještě pouze ve formě vyprávění. Nikdy nezažila slavnost v rodinném kruhu a její jediná praktická zkušenost s ním pochází až z devadesátých let 20. století, kdy začala navštěvovat Pražskou židovskou obec.

- *„I když teda neuklízíme, **vždycky si říkáme, že bychom měli uklidit. Protože se musí z bytu odstranit všechno, co by mohlo zkvasit- tak to neděláme.** Ale koupíme si aspoň macesy a cpeme se macesama“.* (Paní A - II. generace)
- *„Hlavně nemám ty znalosti, že to vedení je s tím spojené, ale já si nebudu zapalovat svíčky a nebudu dodržovat všechny micvot, pokud nebudu úplně znát ty důvody. **Já to prostě nějak cítím, ale mám dost komplex z toho, že neznám víc**“.* (Paní A - II. generace)

K svátku má vztah jako k učební látce, kterou by měla kvůli svému židovskému původu zvládnout. Její přístup k pesachu je znát z jejích znalostí o něm - jsou vědomě naučené. Svátek pro ni je charakterizován především sederovou večeří, které se účastní výlučně na Židovské obci. Svátek, který v diaspoře trvá osm dní, slaví pouze první dva tři dny, jakoby si chtěla „odbýt“ svou povinnost. Svůj specifický přístup k pesachu vysvětluje nedostatky v židovské výchově a nepříznivou společenskou a materiálně - technickou situací.

Představitelka třetí generace se ke svátku staví podobně jako její matka. Fakt, že nedodrhuje veškerá přikázání spojená s tímto svátkem, vysvětluje hlavně absencí židovské výchovy a

nedostatkem času způsobeným přílišnou zaměstnaností (a aktivitami spojenými s chodem Židovské obce).

- **„Když to někdo nemá doma, když tím nežije, nemá to prakticky doma a neseťkává se s tím častěji než v té škole, tak mu to možná ani nic neřekne. Rozhodně ta škola nepřiměje člověka stát se ortodoxním Židem“.** (slečna A - III.generace)
- **„Ale to jo, ale já bych nechtěla být tak povrchní, že bych tady dělala... nemám prostě stříbrný pohár na víno, nemám ty věci. Já tady nemám košer kuchyni, nemám košer nádobí, neměla bych košer potraviny. Nebylo by to ono, já tohle nechci dělat, když vím, že to je jen tak napůl“.**(slečna A - III.generace)
- **„Letos jsem ale nebyla (pozn. na sederové večeři na Židovské obci), protože jsem to nějak nezvládla. Protože to bylo během voleb, to se připravovaly volby a nebyla tam dobrá atmosféra na Obci.“**(slečna A - III.generace)

Respondentka však měla na rozdíl od své matky možnost studovat na Židovském gymnáziu a tedy se věnovat studiu židovství již v poměrně mladším věku. Za nedostatky ve znalostech o tomto svátku se stydí.

Shrnutí

Postoje k židovské identitě jsou v případě těchto tří respondentek velmi ovlivněny politickými událostmi, které postihly české země v posledních osmdesáti letech. Oba totalitní režimy, nacistická zvláště a komunismus, zaujímaly k Židům více než nepřátelský postoj.

Respondentka příslušící k první generaci, která byla v dětství vedena k židovskému náboženskému životu a která jako

jediná z tázaných respondentek zažila oba tyto režimy, nemá o svém židovství žádné pochyby a svou příslušnost k židovské náboženské komunitě si nemusí nijak dokazovat. Vlastní židovství vnímá jako dar, kterého si velmi váží.

Trauma způsobené útiskem v době holocaustu a nepřátelstvím v době komunismu, které si s sebou tato respondentka nese, je nevědomky přenášeno na další generace. Zkušenost s vlastním židovským původem a nebezpečím, které jí přinesl, vedlo tuto respondentku k rozhodnutí, že své děti k židovskému náboženskému životu nepovede. Proto také svým potomkům v průběhu jejich dětství nepředávala informace o židovských svátcích.

Příslušnice druhé a třetí generace se ke svému židovství staví jako k funkci, která jim byla přidělena a které si váží, ale musí o ni neustále pečovat a její přítomnost si dokazovat. Samy v ranném dětství židovskou výchovou neprošly. K židovskému náboženskému životu se nyní hlásí, ale nežijí jím. Židovský způsob života v dětství nesocializovaly, neboť je k němu jejich rodiče nevedli (v případě této triády však nešlo o záměrné zatajování vlastního židovského původu a toho, co z něj vyplývá a co s ním souvisí).

V devadesátých letech 20. století se příslušnice první generace k vlastní židovské identitě a prožívání náboženského života po letech odmlky vrátila, zatímco příslušnice druhé a třetí generace svou židovskou identitu teprve objevily a stále objevují. Hledají však spíše identitu kulturní nikoli náboženskou. Respondentka náležící k druhé generaci pak své židovství objevuje spíše s ostychem a s jistými obavami, zda bude schopna dostát všem závazkům, které židovství obnáší. Vyvstává tak otázka, zda vůbec své nově objevené židovství skutečně objevit chce nebo zda jej chce objevit v jeho plné míře. Židovství je pro ni i pro její dceru nástrojem pro konceptualizaci vlastní odlišnosti.

Zda respondentky naleznou cestu k plnému prožití židovského života, tak jak samy deklarují, záleží na jejich ochotě držet se příkázání závazných pro halachické Židy, na společensko-politickém klimatu v českých zemích a na jejich osobní zkušenosti při cestě životem.

Z výzkumu z roku 2004 vyplývá, že židovská sváteční obřadnost, v mé studii reprezentovaná svátky šabat a pesach, je pro respondentky první triády symbolem židovské identity. Je symbolem obnovující se židovské tradice (paní A - I. generace), tak i tradice nově vznikající (paní A - II. generace a slečna A - III. generace). Jejich obsah je však pro příslušnice různých generací jiný, stejně tak i způsob, jímž se k nim hlásí.

3.4.2 Výzkum 2008

Opakovaný výzkum jsem započala v letních měsících roku 2008. Oslovila jsem opět respondentky z první triády a nadto ještě respondentky triády druhé. Mým cílem bylo získat data, pomocí kterých by bylo možné nahlédnout kriticky na výstupy z rozhovorů v respondentkami z první triády. S každou z respondentek jsem plánovala uskutečnit dva přibližně hodinové rozhovory, jeden na téma šabat a druhý na téma pesach (rozhovory proběhly v tomto pořadí). Respondentky byly předem informovány o obsahu i délce rozhovorů. Respondentky z první triády byly informovány, že témata rozhovorů budou totožná s tématy z výzkumu v roce 2004 a měly tudíž možnost se na odpovědi připravit (z jejich odpovědí však vyplývá, že tuto možnost nevyužily).

Plán rozhovorů jsem dodržela až na rozhovory s respondentkami z I. a III. generace druhé triády, neboť u nich se ukázaly mé předem připravené otázky pro účely výzkumu jako nevhodné. Nevhodnost spočívala v tom, že tyto respondentky o židovské sváteční obřadnosti buď příliš mnoho

nevěděly (III. generace) nebo své znalosti a vztah k obřadnosti zamlčovaly (I. generace).

Po zkušenostech z výzkumu v roce 2004 jsem se rozhodla provést analýzu odpovědí v těchto čtyřech úrovních.

- A. Zaslíbenost do praktikování příkazů víry a košatost odpovědí, resp. jejich obsáhlost
- B. Osobité aplikace příkazů víry (například dodržování pravidel košer stravování)
- C. Interpretace významu obou svátků - z hlediska židovské komunity a vlastní rodiny
- D. Kontext, do nějž popis svátků šabat a pesachu uvádí

PRVNÍ TRIÁDA

Komparace výsledků výzkumů z let 2004 a 2008 (svátky šabat i pesach)

Přístup paní A - I. generace ke svátku šabat se od předchozího výzkumu téměř nezměnil. I nyní je z jejích odpovědí cítit, že je pro ni tento svátek symbolem židovské identity a symbolem potvrzujícím její sounáležitost k židovskému národu. Mluví-li o Židech a židovství, velmi často se v jejích odpovědích objevuje „*my Židé*“. Její židovství je pro ni nezpochybnitelné a vnější okolnosti ji o něj nemohou připravit nebo změnit její postoj k němu⁵⁶. Ráda by se hlásila k ortodoxním Židům, ale sama přiznává, že všechny povinné příkazy nedodržuje. To však nic neubírá jejímu prožitku tohoto svátku.

- ***„Takže i když se člověk nemodlí tak, jak by se modlit měl - není na to čas, neumíme to,...takže jak říkám svým známým: „Aspoň o tom šábesu zapalte ty svíčky, proboha. Vždyt' nás to nic nestojí, abyste uvítali tu královnu***

⁵⁶ Srovnej s přístupem její dcery a vnučky

Šabat, která přichází." Oni to ti naši praotcové dobře vymysleli, že ten šábés je den odpočinku. Protože se nemá pracovat a nemá se ani přikazovat nikomu ze svého okolí, aby pracoval. **A je to čas přemýšlení, sebezpytování, dívat se, jak je venku krásně, jak ten bůh tu přírodu krásně stvořil a těšit se ze života.** A to v té dnešní uspěchané době není. Myslím, že je to ke škodě, protože jsou lidé potom nervózní a nemají čas se zastavit. Takže to nese doba." (paní A - I. generace)

Svěcením šabatu si tuto sounáležitost potvrzuje a jak sama říká, plní svou povinnost. Paní A - I. generace tedy tento svátek vnímá v jeho náboženském i kulturním rozměru.

- „Nemluvím o těch ultraortodoxních, mluvím o těch ortodoxních, ke kterým se tak trochu hlásím. Nebo spíš konzervativní...ono je to téměř jedno, protože si myslím, že jsme tím povinni té naší historii. Protože nebýt víry, tak jsme nepřežili. Přece když si vezmete, kolik tam v té oblasti zaniklo národů. Ale těm našim praotcům, když je vyhnali z Judey, tak jim rabíni říkali: "Můžou nám vzít chrám, můžou nám vzít všechno, nemůžou nám vzít Tóru." "Nemůžou nám vzít knihu" se říkalo. Proto se o Židech říká, že jsou národ knihy, protože ta kniha byla vždycky to nejdůležitější." (paní A - I. generace).

V šabatu vidí i poselství platná pro celou společnost bez ohledu na náboženskou (rodovou) příslušnost. V dodržování šabatových příkazů vidí svou sounáležitost s generací Židů, kteří přežili holocaust. Hodnoty, které v nich zážitek druhé světové války zakořenil se, jakoby zjevují v šabatové příkaznosti.

- *„Protože tahle společnost dává přednost zcela jinému smyslu života, nežli to bylo. A obzvláště u nás, u těch co přežili, tam jsou ty hodnoty nastaveny jinak. Nejde o to, jestli mám něco nového na sebe, kupuju to, co potřebuju, protože mám jiné hodnoty.“*
- *„Zachovávat čistotu a uvědomovat si, že tento svět stvořil Bůh, že i to jídlo máme díky němu, takže děkujeme vlastně tím požehnáním nad tím chlebem a nad tím vínem, že stvořil vinnou révu a že můžeme pít to víno, že stvořil tohle a tamto. Takže to jsou takové věci kolem toho, takový hezký, že děkujeme zato, že jsme přežili. Takže ono je to taky o tom, zapřít někdy to svoje pohodlí. Ono je to podle každého, jak si to kdo vykládá. A podle mého názoru je to žít slušně a neubližovat.“*

Jako malá holčička zažila svěcení šabatu v rodinném prostředí a má na tuto dobu pěkné vzpomínky. Způsob, jímž světili šabat v její rodině je pro ni ideálem, kterého, jak sama říká, nemůže nyní již dosáhnout.

- *„Šábessové večere, ty se braly jako něco svátečního, ty se dělaly. Protože to byla i příležitost, že se sešla rodina, to je rodinná záležitost. Nejdřív se má jít do synagogy, pak teprve se má večeret a před tou večerí má předcházet ještě řada modliteb, takových těch zpěvů - tak to se nekonalo. Byla to prostě sváteční večere. Ale mě se strašně líbilo u ostravského dědečka, protože to mělo svůj půvab.“(paní A - I. generace)*

Rituály spojené se šabatem zná jak z dětství tak i z literatury. Literatura byla základním zdrojem znalostí o židovství i pro její dvě dcery.

- „...pro mě byly učebnice o židovství **Moše a Rézi**, protože tam se psalo o takovém vesnickém páru a o tom, jak drží ty svátky. Taková trochu humoristická knížka. A potom kupodivu v nakladatelství začal vycházet **Feuchtwanger**, jeho spisy. A první se mi dostala do rukou **Židovská válka** od Josefa Flavia, což byl obrovský materiál, tam se člověk hodně naučil. Takže to bylo spíš z krásné literatury, z beletrie. Ani bible nebyla k dostání. Já jsem měla doma **Kralickou bibli**, to měl můj manžel. Takže aspoň z toho...A ledacos jsem si pamatovala z hodin náboženství a děti když byly malé, tak jsem jim koupila - vyšla od **Vladislava Vančury Biblická dějprava** - a tam byly ze Starého zákona takové vyprávění. O vzniku světa, o Josefovi, o faraónech, prostě to, co je ve Starém zákoně. Ještě to tam myslím mají.“
- „Takže ten šábés by měl vypadat takhle - do synagogy - **Muži ti mají jinou roli, ti se modlí už odpoledne, už v pátek. Oni se vůbec modlí více, chodí na ranní modlitbu, na polední modlitbu a večer. A žena má připravit to jídlo, připravit večeři, prostřít krásně, na to jsou speciální ubrusy a nádobí, který se jinak nepoužívá než o tom šábésu. A připravit svíce, protože se nejdřív zapalují svíce s požehnáním. Připravit víno, upéct barchesy - víte, co je to barches? chala se tomu říká. Je to jako vánočka, ale jenom jednoduše spletená, posypaná mákem. A nebo to jsou jenom takový bochánky, ale spletený. Ty musí být dva a nad nimi otec rodiny - ten vede celou tu večeři - matka zapálí svíce, připraví víno, řekne požehnání a muž zahajuje tu večeři, řekne požehnání nad chleby, každému kousek ulomí. To se posolí - nevím proč, je to asi nějaký zvyk z pouště - každý si muže nemáme, tak já, abych pravdu řekla, tak já zapálím svíčky a protože nemůžu večeřet kvůli svému**

zdravotnímu stavu, tak si vezmu nějaké ovoce a modlitební knížku a čtu si nějakou modlitbu, která patří k tomu šábesu. A nebo čtu..."

Na rozdíl od své dcery a vnučky je z jejich odpovědí znát, že šabatové rituály aplikuje. Jejich popis je v jejím podání košatý a obsáhlý.

- *„.....nepracovat a rozsvěcím světla, řeknu požehnání nad světlem, naleju si tu skleničku vína a něco malého k jídlu. A potom tu havdalu zase si zapálím tu svíčku, poněvadž se odděluje to všední od slavnostního. Takže když v sobotu večer skončí šábes, tak zapalujeme další svíčku. Na šábes můžeme zapalovat jakoukoli svíčku a na havdalu zapalujeme svíčku trochu jinou. Tak tohleto je svíčka (ukazuje havdalousou svíci), ta má šest knotů, šest svíček. Tak ty se zapálí, řekne se zase rozloučení s tím svátečním, aby byl dobrý týden, přivoníme si k vonnému koření, zase aby byl ten týden hezký. Ten, kdo provádí tu havdalu, tak má sklenici vína, napije se trošku, nedá nikomu, to si nechá pro sebe, naleje trošku na ták, v tom se uhasí svíčka - to jsou takové rituály. A v tom víně si namočíme prsty, pomažeme si takhle (ukazuje na spánky), ať nám slouží naše hlava, ať naše ústa neubližují a ještě si někdo maže takhle kapsy, aby měl dost peněz☺“⁵⁷*

Vnímá, že rodinný charakter svátku již v prostředí jejích příbuzných zcela vyprchal. Není jí to jedno, ale své děti z ničeho neviní. Je si vědoma toho, že je k židovskému způsobu života nevedla.

⁵⁷ Srovnej s výpovědí slečny A – III. generace

- „A z tý generace dětí mých přátel, kteří vědí, kdo jsou, málokdo z nich je ortodoxní, většinou jsou v těch reformních nebo liberálních směrech, ale alespoň to! **Ta druhá byla ztracená vlivem těch politických události,** protože když byl tehdy ten veliký proces se Slánským, tak tam bylo vždycky napsáno „židovského původu“.(paní A - I. generace)
- „A to je velice složitá záležitost, **ale fakt je, že ta generace našich dětí by si přidělávala problémy. Oni měli už takhle dost** - o tom by určitě vaši rodiče mohli mluvit, o tom jaká byla doba a jak se každý snažil přežít.“(paní A - I. generace)
- „Takže ony přišly do toho židovského života až po revoluci.“

Na druhou stranu ale konstatuje, že důvodem pro to nebylo nějaké její vědomé rozhodnutí, ale dovedly ji k tomu politicko-společenské okolnosti.

- „**Nebylo košer jídlo.** No můžeme jíst všechno mimo masa a mléčných výrobků. Tam je právě ten problém, protože i když jsme jedli hodně kuřata, tak to kuře nebylo zabito tak jak má být, to znamená takovým způsobem, aby vykrvácelo, protože krev je život pro Židy, takže nejíme krev, ani v tom mase. **Takže v tom je problém - nic nebylo. Takže jsme jedli normálně jako každý jiný**“.(paní A - I. generace)
- „**Ono nepracovat v sobotu bylo velmi těžké, když jste měla rodinu, zaměstnání, domácnost, nebyly ještě automatický pračky a takovýchle vymoženosti, takže člověk tu sobotu obyčejně věnoval těmto pracem. Aby se v neděli mohl věnovat dětem.**“(paní A - I. generace)

Paní A - II. generace vnímá šabat jako příležitost k odpočinku, nevidí v něm však již sounáležitost s židovským národem, ani se svou generací. V jejím podání je šabat jakousi kulturní institucí, která může jedinci přinášet příjemné požitky. V tomto světle interpretuje i šabatové příkazy a zákazy.

- *„abych pravdu řekla, tak já ho v létě slavím tak, že ho prospím. Protože jsem tak unavená...“*

Na rozdíl od prvního výzkumu, kdy byl její přístup k příkazům a zákazům spíše ostýchavý a byl veden v duchu velikých obav, zda bude schopna jim dostát, z jejích odpovědí v druhém výzkumu je znát, že má šabatové příkazy a rituály jaksí zažitě, že je svébytně internalizovala. Jejich košatost a nenáboženské rozměry jsou však v podání této respondentky velmi omezené ve srovnání s výkladem její matky.

- *„Ten začíná po západu slunce, když vyjdou tři hvězdy, tak je to začátek, v pátek. A končí v sobotu, zase když vyjdou tři hvězdy, tak to je havdala, to se zapalují svíce, zase je to obřad. Pije se víno, pak se zaleje svíčka tím vínem, čuchá se k bylinám, no⁵⁸.“*

Zde je patrné, že paní A- II. generace nevyrůstala v židovském prostředí a znalosti o šabatových rituálech získala skrze vzdělávací akce pořádané Pražskou židovskou obcí a četbou tématické literatury.

- *„No **tedka** jsem četla docela zajímavou knížku německého **rabína**, který tam psal - což třeba jsem nevěděla - že o šabatu se může doma třeba rovnat knihovna a přenášet knížky.“*

⁵⁸ Srovnej s popisem havdaly u paní A - I. generace

Na otázky, kdy a od koho se dozvěděla o svátku šabat nezná odpověď. Přiznává, že matka jí znalosti o židovských svátcích nepředávala a že prvotní informace získala coby součást všeobecného přehledu.

- „Abych vám pravdu řekla, tak nemám vůbec ponětí. Určitě to bylo dřív, než jsem se stala členkou obce, protože že bych byla takovýhle ignorant, to ne☺ **Prostě z nějakých kulturních věcí, z literatury, a vůbec nějaký všeobecný přehled člověk někde získá.**“
- „**Tak z nějakého toho povídání. Máma ta toho hodně věděla, jednak asi z nějakých vzpomínek a pak o tom asi i dost četla a já jsem začala číst taky a tím, že jsme začaly chodit na tu Obec, tak ono to přijde tak nějak spíš samo sebou.**“
- „**....protože se tak doma vůbec nežilo. Otec nebyl Žid a máti ta o tom nemluvila. Ta o tom nemluvila a ani to nedávala najevo a ani mě.**“
- „**...no protože jsem v tom nebyla vychovaná. To ono je to takový, jako když to řeknu opravdu hnusně, tak je to jako kdyby měl kuřák přestat kouřit. Je to jako zvyk a člověk musí mít opravdu silnou vůli ai když ono se řekne silnou vůli. Tak buď věřím v Boha a tak teda všechno dodržuju, protože věřím v Boha. A nebo v něj nevěřím a o šabatou vařím a jezdím autem a tak. Takže ono je to hrozně složitý. Ten judaismus je oproti tomu křesťanství jako, že člověk fakt musí být nebo snad je to marný nebo nevím. Já si pořád říkám a vidím to třeba i na mámě, že si doma a v té hlavě a myšlenky prostě má srovnaný a že se s tím Bohem prostě nějak domluví. Ale po těch pár knížkách které jsem teď přečetla, tak když se člověk ani nepomodlí, tak jak se modlit má, tak to toho Boha ani neosloví. A zase na druhou stranu si říkám, že když je**

s tím člověk nějak srovnáný, že mu to stačí a že ta víra je uspokojená tak zase proč ne, že jo. Protože jsou různé druhy těch náboženských kongregací, který se třeba úplně liší od těch ortodoxních."

Zde je patrné, že paní A - II. generace neustále konfrontuje svůj přístup k židovství s přístupem ortodoxních Židů. Tato konfrontace je pak zdrojem jejích pochybností, zda to či ono dělá správně. Na rozdíl od své matky, která byla v židovském prostředí vychována a která svůj vztah k vlastnímu židovství nevztahuje k ortodoxnímu ideálu, paní A - II. generace stále hledá ve svém přístupu styčné body s „pravověrným“ ortodoxním způsobem života. Ortodoxní židovství je pro ni referenčním bodem, k němuž vztahuje své počínání a z jehož pozic své počínání hodnotí. Paní A - II. generace tedy nenavazuje na přetrženou linii židovské identity, ke které se hlásí její matka, ale jakoby vynalézá identitu novou. Takovou, která staví na ortodoxních ideálech.

- ***„Kdybych úplně nevěřila, tak by mě to bylo jedno a asi bysme se tady o tom nebavili. Na toho Boha věřím a taky mám asi takový jiný posun v tom, jestli být ortodoxní, liberální nebo konzervativní. Já ani nevím ,jestli chci být někde zaškatulkovaná. Mě na tom ani nezáleží. Ted' jde o to, co tomu ten nahoře říká, že jo..."***

Na rozdíl od výzkumu v roce 2004 již však své vzdělávání v židovských záležitostech nepojímá jako povinnost, jako učební látku, kterou by měla zvládnout, protože se to od ní jako od halachické Židovky požaduje. Nyní je její vztah k tématu jaksi dobrovolný a uvolněnější.

Náboženský charakter svátku pro ni není tak významný, jako pro její matku, je však výraznější od dob prvního výzkumu. Nutno podotknout, že šabatového zákazu práce (resp. příkazu

odpočívát) využívá zejména díky vážné nemoci, která ji postihla a která jí ubírá mnoho fyzické energie. Sobota je pro ni tedy časem odpočinku a možná by

jím byla, i kdyby paní A- II. generace nebyla Židovka. Náboženský rozměr šabatu je zde tedy jaksi navíc, ale není odmítaný.

- ***„Prostě si říkám, že když už, tak to dodržet tak, že aspoň tu práci ne. Práci nechám na neděli. Zjišťuju, že ta sobota je opravdu lepší než neděle. Když si na to člověk zvykne...Nebo jestli je to tou nemocí, tak já opravdu jsem v pátek, když přijdu z práce, tak mám dost. A ta sobota to je pro mě fakt vysvobození. Se vždycky těším, až bude zase pátek.“***

V jejím vztahu k vlastnímu židovství má významnou roli Pražská židovská obec. Převážnou část židovských svátků, které slavila po roce 1989, zažila právě na Obci. Důležitá pro ni byla též komunita lidí, s nimiž mohla sdílet podobný osud. Obec zde tedy byla coby integrující prvek její židovské identity. Po rozkolu, ke kterému došlo ve vedení Obce v roce 2004, se již svátků na Obci neúčastní⁵⁹. Je však možné i to, že k omezení kontaktů došlo z toho důvodu, že se paní A- II. generace přestěhovala a na Obec by musela komplikovaně dojíždět.

Nejvýraznější posun ke vztahu k vlastnímu židovství jsem zaznamenala u příslušnice třetí generace této triády. Při výzkumu z roku 2004 jsem dospěla k závěru, že tato respondentka sice nesvětí svátky tak, jak je předepsáno, ale ve svých výpovědích naznačuje, že by tak jednou činit chtěla. Stejně jako její matka, i ona svou židovskou identitu vztahovala k ortodoxii coby k referenčnímu bodu, jehož, jak doufala, by mohla jednou dosáhnout. Druhým významným zjištěním byla skutečnost, že Pražská židovská obec plní u její židovské

⁵⁹ Stručný popis konfliktu viz čl. 3.1 Politicko - společenská východiska

identity silnou integrační roli. Právě tento moment jakoby se stal pro její vnímání vlastního židovství kritickým, neboť rozchod s Pražskou židovskou obcí, ke kterému došlo v koncem roku 2004, způsobil v jejím sebepojetí významný převrat.

- *„Asi bych ti pro začátek měla říct, že jsou to tak čtyři roky, co se na Obci děly takový ty spory. No a od té doby, ne že bych na tu Židovskou obec zanevřela, ale já tam prakticky vůbec nechodím. Nemám se tam vůbec s kým setkávat. Ta Obec se stala takovým prostředím, kde se já necítím tak dobře jako dřív. S těmi lidmi, se kterými jsme měli ten určitý názor, tak se vídáme, ale mimo svět Židovské obce. To židovství nás samozřejmě spojuje, ale už ho prakticky vůbec neřešíme.“*

Takto uvedla slečna A - III. generace zcela spontánně rozhovor na téma šabat, kdy jsme se setkaly poprvé po čtyřech letech. Vztah k Obci byl pro ni velmi důležitý, neboť zde mohla aktivně prosazovat své plány a názory. V mladické euforii si tak aktivitami na Obci upevňovala a potvrzovala svou, již tak nenáboženskou, židovskou identitu. Poté, co se dobrovolně stáhla z působení na Obci, ztratil tento její koncept vlastní židovské identity základní opěrný pilíř. Zároveň s tím však přišla i o komunitu lidí sobě blízkých, sdílejících stejnou zkušenost, tedy halachický původ.

- *„Když, tak se scházíme třeba s Chabadníkama nebo s Liberálama nebo sami, jako přátelé někde u někoho doma a slavíme třeba ty svátky. Ale spíš jako symbolicky než jako dřív. Já jsem v synagoze nebyla už asi čtyři roky...A když jdu po Starém Městě, tak to tam na mě působí, že tam nikdo nechodí, dřív tam bylo živo, chodila tam spousta lidí. Vždycky když jsem na tu Obec přišla, tak jsem tam někoho potkala, s kým jsem si měla co říct. Dneska je to*

prázdný smutný barák, kam chodí starý lidi na obědy, protože oni se tam stýkají mezi sebou a je to furt jejich..."

Společný prožitek židovské identity je pro ni zásadně důležitý, musí být ale sdílen pouze ve skupině věkem blízkých osob. Komunita přeživších, tedy příslušníků I. generace jí není blízká, v jejich společnosti jakoby kouzlo své identity nenacházela. K odkazu holocaustu se sice hlásí a účastní se tryzen za zemřelé, ale toto počínání nemá pro prožitek vlastního židovství takový význam, jako aktivní účast na Obecních akcích ve skupině věkově blízkých osob.

Z této pozice také vykládá svůj postoj k příkazovosti šabatu.

- *„No...já to možná budu říkat trochu laxně, ale právě to je ten důvod v tom, že, ne že by mi to už nic neříkalo, ale...šábes je prostě svátek klidu, kdy se nic nedělá. A člověk prakticky nesmí dělat vůbec nic, měl by studovat, odpočívat, vzdělávat se, číst knihy, věnovat se dětem a rituály.....jako na každý židovský svátek se pije víno, schází se celá rodina,....."*

Jakkoli v prvním výzkumu deklarovala, že se snaží šabat světit a že by se v tomto měla ještě více vzdělávat, nyní je její přístup více méně chladný. Zejména je tomu tak proto, že již není součástí komunity Židů sobě blízkých.

- *„Když to srovnám, tak spíš je to o tom, že jsem se opravdu snažila a v tom kolektivu jsem se cítila dobře, takže mi nedělalo problém se někdy domluvit a jít k někomu na šábes a celý ten víkend prodiskutovat, prodebatovat. A odpočívat a tak. Ale je to zřejmě i tím,*

že jsem teď tak pracovně vytížená, že na to prostě nemyslím."

Ani ona nebyla, stejně jako její matka, socializována do židovského rodinného prostředí se všemi jeho rituály a příkazy. Tím, že svátek nesvětí tak, jak by měla, se nyní netrápí. Reflektuje však jistý rozkol, který vzniká mezi jejím halachickým původem a nároky, který na ni, coby na Židovku, klade.

- ***„Já hrozně obdivuju lidi, který to dokážou, já bych to nedokázala. Nedokázala bych to ne proto, že bych tu víru nechtěla dodržovat, nechtěla se tím řídit, ale já jsem člověk, který musí furt něco dělat a já bych nevydržela tu sobotu nic nedělat."***

Na rozdíl od své babičky, paní A – I. generace, neinterpretuje šabatové příkazy jako přínosné pro ní samotnou i pro společnost obecně. Zákaz práce je pro ni jaksí nepřijatelný a v jejích očích zastupuje všechny další zákazy. Striktně si staví za cíl svěcení svátku dle ortodoxního ideálu a pakliže jej nemůže dosáhnout, rezignuje na jakékoli dílčí kroky.

- ***„Přitom, když jsem na zahradě, tak mi problesklo hlavou, proč nemůžu třeba aspoň okopávat kytky, vždyť je to hezká činnost, při který si moje psychika, můj mozek odpočine. Já tím nikoho nepohoršuju, nikoho tím neobtěžuju. A dělám to sama pro sebe a stejně to nemůže člověk udělat...Protože ten záhon je dokonalý tak, jak byl v ten pátek - to je ta symbolika v tom - a není důvod, abych ho já nějak zkrášlovala, abych ho okopávala⁶⁰."***

⁶⁰ Slečna A – III. generace tuto výpověď pronášela velmi rozhořčeným tónem.

DRUHÁ TRIÁDA

Analýza výsledků výzkumu z roku 2008 (svátky šabat i pesach)

Přístup k vlastnímu židovství byl v podání respondentek z druhé triády zcela odlišný od přístupu respondentek z triády první.

Paní D - I. generace své židovství tematizuje jako jakýsi potenciálně zraňující element, jako element, který ji v určitých společensko-politických podmínkách může způsobit nepříjemnosti nebo ji dokonce ohrozit. O vlastním židovství tvrdí, že ji traumatizuje.

- *„...kdybyste někdy potřebovala vědět, co je to antisemitismus, tak na to se mě zeptejte, to vím moc dobře☺“*
- *„Zato já vypadám, že jo semitsky, tmavooká, černovlasá, no a tak jako...nevím, jak to mám říct, mě se prostě dotkla každá poznámka, každá narážka a to mě teda traumatizovalo. „*

Paní D - I. generace nebyla jako malé dítě socializována v židovském rodinném prostředí. Její matka byla Židovka, otec však byl katolík.

- *„A sice, já jsem míšenka, to vy asi víte. Moje maminka byla Židova a tatínek byl křesťan. My jsme se sestrou byly vychovávány - byly jsme pokřtěny na československou církev - v rodině, já nechci říct křesťanský, ale určitě tam nic z toho nebylo, kromě toho, že moje maminka slavila dlouhý den. Jinak absolutně nic.“*
- *„Ale chodily jsme s tátou v neděli vždycky do kostela. Do československýho. My jsme obě byly zapsány na náboženství normálně.“*

Co se týče předávání rodinných tradic a zvyků, byl v tomto ohledu mezi jejími rodiči dominantnější tatínek. Proto

přejala i křesťanskou svátečnost a ke svátečnosti židovské se dostávala jakoby namátkou. Rodinná linie z matčiny strany byla přetržena, jediná širší rodina tedy zůstala na otcově straně.

- *„Já bych vám chtěla říct nebo naznačit, že dominantní osobou v naší rodině byl tatínek. Takže maminka víceméně, ...ona k tomu ani neinklinovala, kromě toho, že slavila ten dlouhý den, což je tedy ten největší svátek.“*
- *„A my jsme jezdili spíš k příbuzným mého tatínka, protože příbuzní mé maminky nebyli.“*

Paní D - I. generace v rozhovoru často uvádí, že o židovství neví téměř nic a že jí její o něm její maminka v dětství nic nesdělovala. V jejích odpovědích se však objevují znalosti, které odkazují nejen na literaturu ale i na žitou realitu.

- *„Ne, v rodině určitě ne. Říkám, jediný co se respektovalo, bylo že maminka ráno šla do té synagogy a byla tam do večera. Držela půst. To je na podzim, je to pohyblivý svátek, že jo. Oni nemají stejný kalendář jako my, ale je to tak podle té luny, tak jako my máme Velikonoce. Ty taky nemají pevný datum.“*
- *„Já myslím, že je to totéž, jako my máme neděli. Jenomže oni byli přísnější v tom, že nesměli dělat, ani obchodovat ani utrácet peníze, takže nakupovat. Kdežto pak se modlili, udělali si nějakou tu šábessovou večeři nebo tohleto - prosím vás podrobnosti neberte přesně, já...- zapalují ty šábessové svíčky, to nejsou obyčejný svícny, to jsou takový svíce, no a věnovali se modlitbě, jako my jsme vlastně pak převzali tu neděli bez toho, že si nemůžete nic nakoupit. Ale krámy byly dřív zavřené. To není jako teď, že je všechno nonstop otevřené. A chodilo se do kostela, v neděli byl nedělní oběd, tak jako tady“*

se jí šábessová jídla nebo já nevím co. Já nevím, jestli mluvím pravdu, něco s rybou tam je. A zbytek nevím."

Pokud přiznává nějakou znalost židovské svátečnosti či příkaznosti, pak raději prezentuje znalosti získané četbou beletristických děl. Rodovou příslušnost a mezigenerační přenos židovských tradic a zvyků jakoby chtěla skrýt. Z tohoto důvodu se nikdy nechtěla být jako pouhý pozorovatel zúčastnit židovských svátků. Poodkrýt tajemství předků z mamince rodiny ji nikdy nelákalo.

- *„Jako já z té literatury vím určitě víc, než z nějakého vyprávění. Ne že bych jí vyhledávala, ale člověk se k tomu dostane. Samozřejmě ty to tak brilantně dovedou popsat, tak se mi zdá, že než vyprávění je tohleto takový hlubší zážitek. A víc to člověku dá.“*

Své děti paní D - I. generace k židovství nevedla. Nebylo také proč, neboť pakliže nějaké stopy židovské identity paní D - I. generace skrývala, pak tak činila velmi pečlivě a s cílem nedat své židovství nikterak najevo. I ona se vdala za nežidovského muže a své děti vychovala zcela v duchu křesťanských tradic. Na rozdíl od jejího otce, její manžel děti k žádnému náboženství nevedl. Paní D - I. generace tento přístup nejspíš uvítala nebo mu alespoň nebránila. Pokud se v této rodině nějaké svátky slavily, pak pouze křesťanské. I tyto však postrádaly náboženský obsah a odehrávaly se v téměř ateistickém duchu či jinak řečeno byly pojímány spíše jako lidové zvyky.

Paní D - II. generace svátky šabat a pesach nikdy neslavila. Rodiče ji k židovskému způsobu života nevedli a pokud jí předávali informace o svátcích, pak to byly svátky křesťanské. O svém židovství se dozvěděla dle své výpovědi jen tak mimochodem.

- *„No z nějaký knížky si to vyhledáte, s kým se setkáte. Jak se to dědí, jaký jsou zvyky. Trochu tý historie, jak ten židovský národ žil vedle křesťanského. Jo, to se dozvíte. Principy života ortodoxních Židů. A pak když jsem byla starší, dospělá, tak jsem se třeba potkala s lidma, se vzdálenýma příbuznýma, který o tom mluvili trošku víc.“*

Téměř veškeré její vědomosti o židovství mají původ v četbě literárních děl. Ve znalostech židovské svátečnosti a příkaznosti se silně zračí profese, jíž se paní D - II. generace věnuje. Její zájem o psychologii obecně, o psychologii rodiny a o svátečnost coby integrující prvek rodiny ovlivnil její interpretaci těchto dvou židovských svátků, kdy je oba dává do kontextu rodiny, aniž by je kdy sama zažila. Paní D - II. generace je velmi zvědavá a sečtělá osoba, nadto oplývá výrazným interpretačním a analytickým nadáním.

- *„Tak já jsem asi ovlivněná tím, že jsem to četla v psychologii, ale samozřejmě tyhle věci MĚ strašně oslovují. Strašně ráda si to čtu, strašně mi to je blízký.“*
- *„Vím, že ty lidi nesměli pracovat a dovedli to až do takových extrémů, že nezvedli telefon. Až takhle se to považovalo za práci. Ženský nesměly vařit, museli mít to jídlo připravený, proto tam musela fungovat nějaká služka...nějaký sluha, který mohl vykonávat tyhle věci, který teda rodina potřebovala...tu obsluhu. Já myslím, že hlavně šlo o to, aby ty lidi žili duchovně, aby nepracovali. Aby se nezaobírali takovýma věcmi, který je puděj k těm činnostem. To znamená práce na poli, shánění prachů, kšeftování. Mělo to být oproštění od těch světských prioritních zájmů a že si člověk měl uvědomovat tu vazbu s tím Bohem a ta rodina, to držení pohromadě,*

protože to je zase symbol, že jo...Pánbůh a velká rodina těch věřících a rodina pohromadě jako otec, matka, děti, babičky..."

- *„A ještě chci říct, že pokud k tomu člověk není vedený v té rodině, tak mladý člověk nemá potřebu si vytvářet rituály. A rodinné rituály vždycky směřují k nějakému vyvrcholení radostnému a tomu předchází něco méně příjemného, nějaký odříkání, třeba ty úklidy. A to ty děti nechtějí, ty chtějí jen ty dárky nebo nějakou tu slavnostní večeři nebo tak. Takže jako dítě, že bych si to vyhledávala, to vůbec ne. A pak v dospělosti, protože mě ty rituály zajímají, protože si myslím, že to tu rodinu nějak upevňuje, že je to strašně významný. A protože neumím dodržovat židovské svátky a můj muž Žid není a nikdo není, tak by mi to přišlo takový jako umělý, jako to vnášet do mé vlastní rodiny. Takže v dospělosti jsem začal více slavit takový ty svátky jako velikonoce, který jsem jako dítě vnímala tak, že jsme dostala nové boty, aby mě beránek nepokakal a dostala jsem něco dobrého a pekli se nějaký mazanec a pekli se nějaké jidáše. A to dělala i ta moje babička, protože i ona vyrůstala v rodině, která dodržovala ty křesťanské svátky, ne ty židovské. „*

Svátečnost obecně (bez ohledu na to, zda se jedná o svátky židovské nebo křesťanské) paní D - II. generace vysvětluje jako integrující prvek rodiny a komunity. Náboženský aspekt svátků neakcentuje. V jejím pojetí jsou svátky spíše lidovými zvyklostmi a náboženství se jich pouze okrajově dotýká.

Vlastní židovství jako takové chápe jako rodovou příslušnost a zdůrazňuje svou přináležitost k židovskému národu ukotvenou v genech. Dle paní D - II. generace si Židé v sobě nesou rodové dědictví a je jedno, zda se k němu výslovně hlásí nebo ne. Toto dědictví je provází po celý

život, pokud je nevyslovené (či nepřiznané), pak se dle paní projevuje jako jakési tajemství.

- „Proč nebo jak je možný, že ty lidi si udrželi to povědomí, že mají něco společného. O smyslech rituálů, jak jsou mocný, jak jsou silný. K čemu to je. A tak se setkáte s nějakýma věcma, že najednou cítíte blízkost a pak si říkáte, proč to je. **A on je to ten společný původ.** Tak by člověk třeba cítil, že v nějaké zemi je mu obzvláště dobře. **Je to něco takového podvědomého.**“
- „**No tak asi je to fakt i něco genetickýho. Nesporně.** I když se snažíme to popřít, tak to tam je. **A ty lidi mají prostě něco společného.** Co se nepodařilo rozsekat a rozptýlit po těch staletích a tisíciletích různých snah.“
- „**Geny vám umožňují, abyste cítila tu blízkost.** A když jsou si lidi blízký, tak se nepovažují za nepřátele, cítí tu spřízněnost.“
- „**No já tam cítím především tu rodovou příslušnost. To náboženství mi přišlo, že šlo do pozadí, ale nesporně je tam ta rodová příslušnost. Ten rod je! Ten původ je!** O tom jsme se bavili, že si myslím, že tam je nějaká genetická odlišnost, ty lidi vypadají stejně, že jo. Já je poznám, mně se líbí.“

Svůj netečný vztah k vlastnímu židovství a jeho původ paní D - II. generace velmi elegantně komentuje tak, že nahlíží svou rodinu a své židovské předky jako sekulární, a to v kontextu sekularizačního procesu v celé Evropě.

- „Já teda nevím, jak vypadala doba v židovské společnosti na začátku devatenáctého století, ale myslím si, že v době, kam dohlédne mé oko, to znamená doba narození mé babičky, její rodiny, takže prababička, tak si myslím, že

žili v té Evropě ve společnosti těch křesťanů, křesťanskýma svátkama obklopený".

- „No ale vším, čím jsme ve střední Evropě obklopeni jako literatura, hudba, výtvarné umění nám ilustruje ty křesťanský zvyky nebo tu křesťanskou víru. **Toho židovského moc nevíme, že jo. To křesťanský člověka ovlivňuje víc. A to židovský je fakt míň přístupný. To je přístupný opravdu člověku, který si to záměrně vyhledává, který jde na určitý místa a čte si určitou literaturu.**“
- „To asi ne, ale když by si to člověk vyhledával, tak bude hledat pře s ty kořeny. Když si to bude mozkiem vyhledávat, když k tomu nemáte tu nit, která se táhne vašim životem, tak musíte někde hledat ten základ, ten smysl, význam. No a ty dějiny toho židovství jsou takový děsně složitý jako! To musíte asi hodně studovat, to nestačí číst si to. To nemáte taky hned naservírovaný.“

Slečna D - III. generace má ke svému židovství veskrze inertní vztah. Ví o sobě, že je halachická Židovka, ale tato skutečnost v ní nevyvolává téměř žádnou odezvu. Její vlastní identita (nebo identity) židovský prvek vůbec neobsahují. Na otázku, jak se dozvěděla, že je Židovka odpovídá takto:

- „**To já nevím. My jsme se o tom nikdy nebavily. Já jsem si to uvědomila - nebo uvědomila - až tak když to dítě začne vnímat, když se o tom mluví. Já jsem se to spíš dozvěděla tak, že jsme se koukali na televizi na nějaký dokumenty, nebo máma, ta se o to hodně zajímá. Tak máma mi k té věci říkala něco z té rodiny. Ale vyloženě o té víře ne, to jsem se dozvěděla až více méně na vysoké škole, kdy mě to trochu začalo zajímat.**“
- „No, tam se to nikdy netajilo, ale zase nikdy nebyla žádná podpora toho. **Nebo mě to nezajímalo, mě osobně to bylo**

jedno. Protože já jsem neměla žádnou konfrontaci, jako že bych byla z nějaký židovský rodiny."

Netečný je i její postoj ke kulturně vzdělávacím aktivitám, které pro židovskou mládež připravuje Pražská židovská obec.

- ***„Mě to třeba začalo zajímat až teď, když jsem se o tom bavila se sestřenicí (pozn. angažuje se v Židovské obci a o židovství se zajímá), tak ona mi třeba říkala; "Hele když přijdeš a řekneš, že máš tyhle a tyhle předky, tak okamžitě jedeš na zájezd do Izraele. Máš to všechno placený, protože jako Židovka máš právo se kouknout do Izraele." A mě se to nechtělo, já tomu nějak nevěřím nebo já s tím nejsem srozuměná. A přitom prý tam je spousta lidí, co o tom nevědí nic a chtějí se jen kouknout, berou to jako výlet. A to mě se zase nechce, protože já k tomu nemám vztah. Mě t přišlo takový „vyčůraný". Já vím, že na tohle se člověk může dát kdykoli na tu víru. Ale pro mě je to strašně velká neznámá. Třeba právě ty tradice, já o tom nevím vůbec nic."***

Její znalost židovské svátečnosti je tudíž velmi omezená, ale to ji nijak netrápí. To, že neakcentuje svou židovskou identitu, jí nijak neubírá na konzistentnosti identit jiných.

- ***„Ne, ne...akorát že o sabatu, jak se nic nedělá? Víím, že se nesmí jíst vepřové, to se nesmí jíst vůbec, alenějaké maso se nesmí jíst....a to je všechno. A že se chodí do synagogy a že v ní nesmí ženský sedět vepředu."***⁶¹
- ***„Ne, jak říkám, já k tomu nemám vztah. Já jsem se sice nějak narodila, ale mě to nijak nepoznamenalo. Na můj osobní život to nemělo vůbec žádný dopad."***

⁶¹ Srovnej s popisem šabatu u slečny A – III. generace

- „A já ne že bych k tomu měla odpor, ale.... Když takhle slyším od lidí, který o tom taky nic moc nevědí, tak že to je hustý a že to je dobrý a zajímavý. **Ale mě to nepříjde, ale zase to není nějaká věc, za kterou bych se měla stydět.**“

Hodnoty, které jí rodiče vštěpovali, neměly náboženský rozměr, stejně tak křesťanské svátky, které slaví.

-**ale my jsme nikdy nebyli věřící. Máma nám spíš říká, at se chováme slušně a když někomu něco nepřejeme, tak se nám to vrátí nebo boží mlýny melou pomalu ale jistě. Ale nebylo to z žádného křesťanského důvodu. To ne. To spíš na tu morálku se dbalo.**“
- „Tak my jsme dodržovali nějaké pústy, **ale přijde mi, že to bylo spíš kvůli nějakému režimu a pak proto, aby se sešla rodina. Tak Vánoce jsme slavili spíš tak, že jsme si sedli a seděli jsme u večeře. Ani dárky jsme moc neřešili. Nějaký jsme si dávaly, ale byly to opravdu maličkosti.**“

KOMPARACE VÝSLEDKŮ VÝZKUMU U OBOU TRIÁD - výsledky výzkumu z roku 2008

V úvodu této kapitoly jsem slíbila provést komparaci výsledků výzkumu u obou zkoumaných triád. V průběhu rozboru rozhovorů se však ukázaly obě triády natolik odlišné, a to nejen ve vztahu k vlastnímu židovství, že jakýkoli pokus o porovnání jejich vztahu k vlastní židovské identitě by musel být nutně odsouzen pro svou neadekvátnost. Tato neadekvátnost pramení zejména v odlišných postojích k židovství u příslušnic první generace, kdy paní A - I. generace vyrůstala v téměř ortodoxním židovském prostředí a oba její rodiče byli Židé,

paní D - I. generace vyrůstala v prostředí takřka katolickém a židovského původu byla pouze její maminka. Tyto výchozí rodinné situace obou žen první generace se zásadně promítly do postojů k vlastnímu židovství u jejich potomků.

Pokusím se tedy spíše vztáhnout výpovědi respondentek z obou triád ke svým výzkumným otázkám.

A) Jak přistupují české židovské ženy ke svému židovství coby k danosti (jsou Židovkami z autority zákona Halacha, nikoli ze svého rozhodnutí)?

Příslušnice tří generací první triády se vůči danosti svého židovského původu vymezují každá jedinečným způsobem. Stejně tak i příslušnice triády druhé. Obecně lze pouze konstatovat, že všechny ženy, které se zúčastnily tohoto výzkumu, danost svého židovství zákonem Halacha respektují a vlastní židovství v této danosti zakotvené nepopírají.

B) Jak se přístup k danosti vlastního židovství mění v závislosti na jednotlivých generacích?

Vztah k vlastnímu židovství coby danosti se liší nejen u různých rodin, ale i v rámci jedné rodinné struktury. Odlišnosti lze zaznamenat jak v rámci první triády, tak i v rámci triády druhé.

Příslušnice první generace první triády, paní A - I. generace vnímá své židovství jako dar, který jí byl Hospodinem dán a o který by měla pečovat. Vnímá sice, že jí tento dar v průběhu života způsobil mnoho těžkostí a přinesl mnoho hořkosti, to jí ale v jeho pozitivním přijímání neodrazuje. Židovský původ je pro ni též jakýmsi pojítkem s židovským národem (a to i s jeho dávnou minulostí) i s jejími nejbližšími předky. Jako jediná z žen, které se účastnily výzkumu, vidí v židovství i jeho náboženský rozměr a tento rozměr i prožívá.

Příslušnice druhé generace téže triády si svého židovského původu též váží, ale její vztah k němu je jaksí ambivalentní. Na jednu stranu je pro ni její židovství elementem

vysvětlujícím vlastní odlišnost a jinakost, na druhou stranu k němu však cítí závazek, se kterým jakoby si nevěděla rady.

Příslušnice třetí generace téže triády má ke svému židovství nejdynamičtější vztah. Znamená pro ni nejen sounáležitost s ostatními Židy - zejména však s vlastními vrstevníky židovského původu - ale i sounáležitost s komunitou Židovské obce. Díky tomu je její vztah k židovství jaksi nestabilní, ne ve smyslu krátkodobé vrtkavosti ale ve smyslu dlouhodobých postojů.

Příslušnice první generace druhé triády chápe svůj židovský původ zejména jako trest a úděl, který jí byl nezaslouženě (ve smyslu nezaviněně) dán. Na druhou stranu akceptuje zákon halachy a ke svému židovství se přihlásila, ačkoli tak učinila s velkým sebezapřením. Z nynějšího výzkumu lze jen těžko usuzovat, zda by se ke svému židovství přihlásila i v předchozích letech (troufám si říci, že ne) tak, jak to učinila pro potřeby tohoto výzkumu.

Příslušnice druhé generace druhé triády vnímá své židovství spíše jako jednu ze svých mnohých identit, ale identitu vítanou. Nezdá se, že by se vůči ní vymezovala negativně, ale pravidly závaznými pro židovský způsob života se neřídí. Její židovský původ je pro ni vysvětlením vlastní jinakosti a cítí se díky němu spjata s širším židovským národem. Tato spjatost je však spíše latentní a nemá hlubší historickou dimenzi.

Příslušnice třetí generace téže triády má ke svému židovskému původu téměř neutrální vztah. Kromě toho, že si je vědoma zákonů Halachy, ji k němu nic nepoutá. Vůči ostatním Židům se nijak nevymezuje a svůj vztah k židovskému národu a náboženství vnímá jako zanedbatelný pro konstruování vlastních (nežidovských) identit.

C) Jak se přístup k židovství mění v průběhu času? Resp. Jak se změnil od roku 2004 do roku 2008, tedy za 4 roky, po kterých byl u první triády výzkum opakován?

Pokud lze zaznamenat nějaký pohyb ve vnímání vlastní židovské identity u příslušnic první triády, pak pouze u příslušnic druhé a třetí generace. Respondentka náležející k první generaci této triády vykazuje ohromnou stabilitu vztahu k židovství obecně i k židovství vlastnímu. Tato stabilita se projevuje zejména ve vztahu k židovské náboženské obřadnosti, neboť ta je pro ni pojátkem s židovskou i vlastní historií.

Příslušnice druhé generace se za čtyři roky, po kterých byl původní výzkum opakován, stala vůči svému židovství smířlivější a jeho danost nyní již nevnímá jako jakýsi danajský dar, se kterým musí žít. Stále v ní však přetrvává jistý ostych, jakoby nevěděla, jak se vůči svému židovství vymezit. Zda jej přijmout jako závazek se všemi jeho důsledky nebo zda jej přijmout s lehkým srdcem jako dar, ze kterého ale nevyplývají žádné závazky a hrozby.

Vztah k vlastnímu židovství u příslušnice třetí generace se změnil nejvíce, a to z pozice nadšení a příslibu vlastní židovstvím naplněné budoucnosti na pozici téměř letargického vnímání židovství coby jedné z mnoha možných (a nahraditelných) identit.

D) Jaké aspekty hrají roli při budování vztahu k vlastnímu židovství?

Z mého výzkumu vyplývá, že nejzásadnějším činitelem v procesu budování vlastní židovské identity je jedincova rodina a její historie, v dalším sledu je to pak historie osobní a její osobité prožívání. Tato skutečnost sama poukazuje na to, že nelze učinit jakákoli zobecnění pro českou židovskou populaci. V předchozích řádcích jsem nastínila unikátní osobní strategie členek dvou českých židovských rodin, jejichž židovství je dáno halachou. Ukazuje se, že každá respondentka buduje svou židovskou identitu kolem jiných opěrných bodů. Přičemž slovo *buduje* nemusí obsahovat pouze

aktivní vymezování se vůči vlastnímu židovství, ale i pasivní postoje či postoje záporné⁶².

Ze závěrů opakovaného výzkumu u první triády by bylo možné usuzovat, že příslušnice druhé a třetí generace opírají svou židovskou identitu zejména o instituci Pražské židovské obce. Tento postup je nejvýrazněji viditelný na přístupu příslušnice třetí generace, jejíž vztah k vlastnímu židovství (zejména k aplikaci příkazů víry) stojí a padá s jejími aktivitami na Obci.

Příslušnice druhé triády chápou své židovství pouze jako rodovou příslušnost – židovství je pro ně jakási danost, kterou lze opomíjet. Toto opomíjení však může mít různé důvody, jak jsem již nastínila výše.

Výrazným činitelem určujícím vztah k vlastnímu židovství je věk, respektive fáze životního cyklu, ve kterém se respondentka nachází. Ve svém výzkumu jsem pozorovala, že stálost a prožitek vztahu k židovství je pevnější u respondentek I. generace naopak dynamičnost ve vztahu k vlastnímu židovství lze pozorovat u respondentek III. generace.

4 ZÁVĚR

Ve své práci jsem se pokusila nastínit jeden z možných přístupů ke studiu novodobých židovských identit. Sledovala jsem přístup jednotlivých respondentek k vlastnímu židovství skrze jejich osobitý postoj k židovské sváteční obřadnosti a jejich odpovědi mi byly vodítkem ke spletnosti a komplikovanosti jejich vlastních židovských identit. Vzhledem k omezenému počtu respondentek a k mnohosti činitelů ovlivňujících formování identit obecně se neopovažuji

⁶² Viz například postoje paní D – I. generace

navrhovat jakákoli zobecnění, která bychom v tomto ohledu mohli vztáhnout byt' jen na část české židovské populace.

Výzkum mi otevřel široké pole otázek, kterými bych se ráda ve svém budoucím studiu zabývala a v započaté analýze proměn současných židovských identit českých Židů pokračovala.

V následujících fázích výzkumu by bylo velmi zajímavé provést konfrontační výzkum metodou tzv. focus group, kterých by se zúčastnily vždy tři ženy dané triády a diskutovaly by nad otázkami přístupu k vlastní židovské identitě (témata řízených diskusí by mohla být podobná těm z tohoto výzkumu). Vzhledem k tomu, že vztah k vlastní židovské identitě je ukotven zejména v rodině, by vzájemné konfrontace mohly přinést ještě jiný pohled na tuto problematiku. Pokud respondentka odpovídá pouze na otázky výzkumníka a její odpovědi nepodléhají korekci a kontrole ostatních příslušníků rodiny, mohou být tyto odpovědi do jisté míry stylizované. V prostředí focus group mohou naopak vykrytalizovat jisté skutečnosti, které výzkumník při rozhovorech s jedním respondentem neodkryje.

Dalším možným pokračováním výzkumu, avšak v jiné rovině, by mohla být analýza působení Pražské židovské obce na konstruování židovských identit příslušníků druhé a třetí generace českých Židů.

5 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Bible, Písmo svaté Starého a Nového zákona, ekumenický překlad (Praha 1979)

Bittnerová Dana; Sebepojetí etnik v „otevřené“ české společnosti, in Kdo jsem a kam patřím, Eds. Bittnerová D. a Moravcová M. (Sofis 2005)

Fishbane Michael: Judaismus, zjevení a tradice (Prostor 1996)

Giddens Anthony: Sociologie (Argo 2001)

Hamar Eleonóra: O etnicitě a konstrukci židovských identit v životních příbězích, in Syrovátka T.: Menšiny a

marginalizované skupiny v České republice (Brno, Georgetown 2002)

Heitlingerová Alena: Ve stínu holocaustu a komunismu, čeští a slovenští židé po roce 1945 (G plus G 2007)

Hendl Jan: Kvalitativní výzkum, základní metody a aplikace (Portál 2005)

Kolektiv autorů: Velký sociologický slovník (Praha, Karolinum 1996)

Kolektiv autorů: Židé, dějiny a kultura (Židovské muzeum v Praze 1997)

Murphy F. Robert: Úvod do kulturní a sociální antropologie (Slon 2004)

Newman Ja'akov, Sivan Gavri'el: Judaismus od A do Z (Sefer 1992)

Pěkný Tomáš: Historie Židů v Čechách a na Moravě (Sefer 2001)

Pressburgerová Eva: Členky židovských organizací v Praze. Koncept vlastní identity, in Etnické komunity v kulturním kontextu, Eds. Dana Bittnerová a Mirjam Moravcová (Ermát Praha 2008)

S pomocí Boží nová pražská pesachová Hagada (překlad z hebrejštiny E. Sidon, Sefer 1996)

Salner, Peter: Fenomén židovskej identity in Hatikva číslo 4, září 2000

Salner Peter: Prameny religióznej identity Židov 20. storočí, Vplyv holocaustu na vzťah k judaizmu, in Etnické náboženské menšiny ve městě, Eds. Luther D. a Salner P. (ÚE SAV 2004)

Salner Peter: Parametre židovskej identity; in Židovská identita včera, dnes a zajtra, kolektiv autorů (ÚE SAV 1995)

Silverman David: Ako robiť kvalitatívny výskum, praktická príručka (Ikar 2005)

Singerová Silvie: Jewish identity after the holocaust; in Judaica Bohemiae

Solomon Norman; Judaism in the New Europe: Discovery or Invention?, in Jewish identities in the new Europe (Oxford 1994)

Soukupová Blanka; Židovská identita ve 20. století, Tradice a historická změna, in Etnické náboženské menšiny ve městě, Eds. Luther D. a Salner P. (ÚE SAV 2004)

Webber Jonathan; Modern Jewish Identities, in Jewish identities in the new Europe (Oxford 1994)

Webber Jonathan; Introduction, in Jewish identities in the new Europe (Oxford 1994)

Weiser Jozef; Židovská identita - jedinečný fenomén, in Židovská identita včera, dnes a zajtra, kolektiv autorů (ÚE SAV 1995)

6 PŘÍLOHY

6.1 Scénáře rozhovorů

Scénář otázek pro 1. rozhovor - ŠABAT

- 1. Co se slaví svátkem šabat?**
- 2. Pojí se se šabatem nějaké rituály?** Pokud ano, jaké?
- 3. Jaké jsou šabatové příkazy a zákazy?**
- 4. Kde jsou zapsané?** Proč je slavení šabatu pro židy závazné?
- 5. Slavíte šabat?** Pokud ne, proč?
- 6. Dodržujete Vám známé příkazy a zákazy?**
- 7. Jaký význam těmto příkazům a zákazům přikládáte?**
- 8. Slavila jste šabat vždy v průběhu Vašeho života?** Pokud ne, co (kdo) Vám v tom bránilo?
- 9. Kdo Vám řekl o svátku šabat?** Případně ostatní zdroje informací o tomto svátku. Kolik Vám bylo let?
- 10. Jakou roli podle Vás hraje při slavení šabatu košer strava?**

Scénář otázek pro 2. rozhovor - PESACH

1. **Co se slaví svátkem pesach?** Co toto slovo znamená?
2. **Pojí se s pesachem nějaké rituály (zvyklosti)?** Pokud ano, jaké?
3. **Co obnáší příprava na pesach?**
4. **Proč se nesmí jíst moučné potraviny?** Rituál vymetání chámecu...
5. **Jaké potraviny nesmí chybět na sederové tabuli?**
6. **Jaká legenda se k těmto potravinám váže?**
7. **Slavíte svátek pesach?** Pokud ne, proč? Slavila jste ho vždy v průběhu svého života? Případně od které doby jej slavíte?
8. **Jak vnímáte historický odkaz svátku pasech?** Osvobození židovského národa, jeho utváření...
9. **Je v České republice možné připravit správně sederovou hostinu?** Odkazují na košer stravu i rodinné podmínky.

6.2 Ukázky rozhovorů

Pro ukázkou jsem vybrala pouze reprezentativní části rozhovorů tak, aby byly zastoupeny oba výzkumy (2004 i 2008), obě triády a všechny generace.

6.2.1 Výzkum 2004 (první triáda)

Paní A - I. generace (šabat)

Kdy šabat začíná a kdy končí?

Šabat začíná pátkem, když vyjdou první hvězdy, takže se mění, časově nemá pevný začátek. Začíná slavnostní večeří. Já už jsem vám říkala, že ty svátky jsou spojeny s jídlem. Já sice, když je člověk sám, buď chodím na večeře jednou za měsíc s přáteli, chodím na bohoslužbu do Staronové synagogy.

To chodíte na polední?

Večer na večerní.

V sobotu?

V pátek, v pátek večer před začátkem šabatu, vlastně se začátkem šabatu začíná bohoslužba to jsme na bohoslužbě a pak jdeme na společnou večeři na radnici.

Na kterou radnici?

Na Židovskou radnici. To je v Maiselově ulici tam je restaurace v přízemí, tam jsou kanceláře, je tam vedení Židovské obce a vedení Federace židovských obcí. A dole je restaurace, kde se o svátcích scházíme, pokud někdo nepořádá slavnosti doma. Šabat je také rodinný svátek, je to vlastně největší svátek židovský, protože podle Tóry Bůh stvořil svět za šest dnů a sedmý přikázal odpočívat. Takže ta sobota je velice příjemná, protože máme uvařeno, máme všechno připravený. Tam, kde se skutečně dodržuje šabat, tam je to jídlo v takových termonádobách, káva v termosce, prostě všechno, takže člověk nemusí vůbec nic dělat.

A to všechno se musí připravit během toho pátku?

Ano, v pátek.

Takže v ten pátek toho musíte udělat o to víc.

No tak připraví se to. Víte to ti skutečně ortodoxní... Já mám přítelkyni, která má dceru a ta si vzala ultraortodoxního manžela, žije v Izraeli a jezdí sem v létě s holčičkou malou. A ta přítelkyně říká, " Já si nemůžu zvyknout, když ona je tady, protože žijeme od šabatu k šabatu." Protože se celý týden připravuje na ten šábés a není na to zvyklá takovým způsobem žít, ale tady žijeme celkem normálně, jenom občas... V pátek se připraví to jídlo.

Já jsem slyšela sabat, šabat a vy jste zmínila šábés. Znamená to všechno to samé?

Všechno je to totéž, ano. Takže víte, já se obávám, že mi nedodržujeme. Já taky nemůžu říct, že dodržuji úplně všechno, co má být na šabat, protože se nemá používat elektrické spotřebiče a nemá se zapalovat. O tom jsou diskuse, myslím rabínské, jestli je ta elektrika oheň nebo není. Ale v těch ortodoxních domácnostech to mají tak, že mají ohřívadla, tam mají prostě tu elektřinu puštěnou na minimum stále a to jídlo je na těch ohřívadlech, zrovna tak, jako mají rozsvíceno na

místech, kde budou v noci chodit, aby nebyla v celém domě tma, přítom, aby se dodrželo to přikázání.

Takže v pátek v předvečer se rozsvítí na těch místech, která budou potřebovat.

Ano, ano, třeba v koupelně, na WC, na chodbě, kudy se v noci třeba chodí. Takže se na to připraví. No já to dělám tak, že si zapálím svíčky před začátkem šabatu, řeknu to požeňnání. Máme Luach, to je kalendář, kde je napsáno, kdy který šabat začíná a kdy končí, přesně v kolik hodin. To je vydáváno na každý rok a jsou tam všechny svátky.

Zapálíte si svíčku někdy i mimo svátek, jen tak pro potěšení?

To si samozřejmě zapálím, ale ty šabatové svíce musí být dvě, všechno musí být ve dvou.

Jsou na to speciální svícny?

Jsou, já mám docela obyčejné svícny, nemusí být. Obvykle jsou to dvouramenné svícny a jsou různě zdobené, bývaly stříbrné.

Já si je rozsvítím a nechám je svítit dokud nezhasnou.

Šabatové svícny můžete používat i jako světlo. Můžete jich zapálit víc, ne jenom dva. Znam domácnost, kam chodívám někdy na šabat, kam chodím ráda, protože je to v rodinném kruhu, je tam víc lidí. Jsou tam i muži, kteří vedou bohoslužbu, takže je to takové svátečnější, než když jsem sama. A tam těch svíček hoří víc, za každého člena rodiny a přátelé jedna.

Paní A-II. generace (šabat)

Co vás přivedlo k tomu, že se po revoluci přihlásíte na tu Obec?

Tenkrát to určitě byla ta možnost svobodného se nadechnutí a zjištění, že tady existuje skupina lidí, takový mě to přišlo vlastně znovuzrození a měla jsem pocit hlavně kvůli mámě, která si toho tolik prožila, tak mě to přišlo jako taková satisfakce.

A nedělala jste to také proto, že jste si myslela, že se o tom svém náboženství dozvíte trochu víc?

Samozřejmě to taky, protože to byla to byla ta neuvěřitelná svoboda, že vlastně to co jsem měla tak nějak v tý duši, že vlastně patřím k něčemu, takže teď se budu moci konečně dozvědět daleko víc a poznat toho daleko víc.

Měla jste snahu, alespoň ze začátku, nějak pravidelně a pořádně slavit ty svátky?

Jo, měla. Hlavně když Johana začala chodit do školy, tak jsme přemýšlely jak tu kuchyň, kterou máme dva metry čtvereční, rozdělíme na kuchyň mléčnou a kuchyň masitou.

A snažily jste se to taky potom nějak technicky řešit?

Snažily jsme se to řešit. Říkala jsem si, tak musím nakoupit, abych nemusela jít nakupovat v sobotu. Vždycky mě to tak jako blesklo a říkala jsem si, co bych tak měla všechno připravit. Co všechno bych musela tady změnit, abych mohla ten šábés slavit. A do teď mám špatný pocit, když v pátek večer přijdu a rozsvítím světlo, začnu vařit, zapálím si cigaretu. Asi je to taky pohodlnost. Určitě kdybych k tomu byla vychovávaná od malička, tak bych to brala úplně jako samozřejmost, protože když přijdu na Obec a když jsou nějaký svátky nebo jdeme na šábésovou večeři, tak mě nenapadne si zapálit.

Chodíte pravidelně na šábésovou večeři?

Ne, pravidelně ne.

Tak přibližně jednou do měsíce?

Ono je to nárazový. Do měsíce asi taky ne, spíš chodíme v zimě. Když je léto, tak jezdíme někam ven. Taky jsme měly jedno období, kdy jsme se chodily o víkendech stravovat do jídelny.

Jak vypadá ta šábésová večeře?

Tam je vlastně důležitý to, že člověk jde do synagogy a po té modlitbě jde na večeři, kde rabín rozdá ty barchesy a já vlastně ani pořádně nevím, co to všechno obnáší, protože jsme na těch večeřích zase tolikrát nebyly. Ale já tolikrát na tu Obec na šábésovou večeři nejdu, protože mě přijde, že je to tam takový smutný. Teď hodně lidí už dělá ty šábésový večeře

doma. Takže si říkám, že bych to nastudovala a tu šábesovou večeři udělala doma. Na Obec mě to tolik natáhne.

Má ta večeře nějaký řád?

Pokud vím, tak je tam ta modlitba, pak teda ty barchesy, na závěr zase modlitba. Ale úplně do detailů postup to po mě nechtějte, to nevím.

Je nějaké předepsané jídlo?

Myslím, že to není. Jako je gefilte fisch, většinou, když jsou nějaké svátky, jako předkrm je gefilte fisch. Při různých svátcích jsou speciality, ale na šábes, to nevím.

Kolik má chodů ta večeře?

Je předkrm, polívka, hlavní jídlo, zákusek, to jo.

Tu večeři asi někdo musí vést nebo se prostě zasedne ke stolu a jí se?

Zasedne se ke stolu, rabín pronese nějakou modlitbu a pak se normálně jí běžná večeře.

Může tam přijít kdokoli, kdo je zapsaný na Židovské obci?

Ano

Ale asi se musí předem vědět, kolik těch lidí přijde?

Oni se prodávají stravenky, takže oni mají už odhadnutý, kolik se tam těch večeří sní.

Kolik tam bývá lidí?

Před pár lety tam bylo lidí daleko víc, teď jestli je tam obsazených osm stolů, deset? Tak počítám čtyřicet lidí.

Jdete tam i sama nebo vždy jdete buď s dcerou nebo s maminkou?

S dcerou nebo s maminkou. Sama jsem na šabatové večeři nebyla nikdy.

Já předpokládám, že to víte, ale mohu se zeptat, proč vlastně se ten šábes světí?

Sedmý den byl den odpočinku.

Kde je to psáno?

To vlastně přikázal Bůh Mojžíšovi, je to jedno z přikázání; „Sedmý den budeš světít!“

A proč mu to přikázal? Jen tak si to určitě nevymyslel.

Určitě si to nevymyslel. Šest dní tvrdé práce a sedmý se musí odpočinout a hlavně se věnovat věcem božím. Podle mě je ta symbolika v tom, že opravdu člověk který, když si to vezmu i na dnešní dobu, tak každý den vykonává nějakou činnost. A ten sedmý den by měl být asi dnem nějaké duchovní očisty, kdy by se měl věnovat jiným, vyšším věcem než jsou ty věci každodenní.

Podarí se vám někdy, že si týden dopředu řeknete, tak a příští týden budu svítit šábem?

To je to, co si říkám každý týden, že v sobotu nebudu nic dělat. Ale zase si říkám, nesmím jen ležet a spát nebo jen tak čučet, protože to taky není ono, to není ta podstata toho šábem. Musím dělat něco smysluplného, něco studovat, číst, abych do sebe dostala něco duchovního.

A poštěstí se vám, že byste byla potom se svým „výkonem“ spokojená?

Málokdy. Ale někdy jo.

Stane se vám, že po šabatě, cítíte, že jste si její opravdu užila, že jste se na něj pořádně připravila?

Mě se to poštěstilo bohužel, nevím jestli poštěstilo zrovna teď o Pesachu na sederové večeři, kdy jsme šly na Obec, tak to mě přišlo naprosto prázdný. A nebyla jsem sama, i mámě se to zdálo. Já tam totiž chodím taky kvůli tomu, že přijedou kamarádi z Liberce, který nemají původ, ale prošli několika různými náboženskými směry křesťanskými a pak zakotvili u judaismu. Ale je fakt, že ten jeden, můj bývalý spolužák, toho zná tisíckrát víc než já.

A on je konvertita?

Není, on to hodně prožívá, ale uvažoval o konverzi, ale když zjistil, že kdyby konvertoval, tak by s ním musela konvertovat i jeho manželka a děti, protože jinak by podle židovského práva nebylo jejich manželství naplněno nebo uznáno. A ta jeho manželka není pro to tak zapálená nebo více méně ji to nezajímá. Ale oni vždycky přijíždějí, na svátky, chodíme do

vzdělávacího střediska na různé přednášky. Takže oni na té sederové večeři taky byli a my jsme si s máti říkaly, že už příští seder buď půjdeme ke známým, nebo si uděláme doma nebo půjdeme na druhou sederovou večeři, kterou vede jiný rabín. My jsme právě před tím sederem byli u toho Jehudy, rabína Jehudy Ješarima na hodině zpívání, kdy jsme se učily, protože se hodně zpívá u té sederové večeře, tak abychom si mohly zazpívat. A potom, když jsme byly na té večeři, kterou řídil Sidon, tak jsem daleko víc měla potěšení z té hodiny zpěvu než z toho sederu.

Jaký máte vztah k rabínu Sidonovi?

Celkem kladný, ale někdy mě překvapí. Já když ho vidím, tak mě přijde takový charismatický člověk, samozřejmě velice chytrý, ale potom mě dostane, když mu máma nebo já něco řekneme nebo on má k nám nějakou poznámku. Teď jak jsme byly na té sederové večeři, tak jsme ho zdravily a on nezareagoval, potom přišel ke stolu a mámě takhle zasalutoval jak generál, tak to mě přišlo divný.

Není to tím, že on je taky ovlivněn většinou společností?

Já si myslím, že ne, on se takhle ovlivnit nenechá. On je možná otrávený. Už loni se říkalo, že s tím hodlá seknout s tím rabínstvím. Podle mě má představu, že ta Obec bude daleko víc nábožensky zaměřená než občansky.

Na obci je spousta lidí, kteří jsou generace mojí mámy, kteří prošli koncentráky, nějakým ukrýváním. A spousta lidí, aby se zachránila, tak je rodiče nechali pokřtít. Nic nesvětili z těch věcí, které se světit mají, takže ten vztah si k tomu třeba potom nenašli. Ten náboženský vztah asi měl být podle Sidona větší.

Slečna A - III. generace (pesach)

Kdy jsi poprvé slyšela o Pesachu?

Na chuť jsem mu začala přicházet, když jsem se začala pohybovat na Obci. Nejvíc jsem se o něm naučila ve škole, ale úplně nejvíc jsem si ho mohla prožít přímo v Izraeli. Tam jsem si ho prožila celých těch sedm dnů, komplet se vším všudy.

Kdy jsi tam byla?

O prázdninách mezi prvákem a druhákem, to je pět let.

Před tím jsi ho neslavila?

Jo, věděla jsem, že existují macesy, že existují ty placky děravý. A že se nesmí jíst mouka, že se nesmí nic kvašeného. A babička mi o tom vyprávěla, co to znamená.

Jak probíhá ten svátek v Izraeli?

No v Izraeli je to šílený, jestli chceš jet do Izraele, tak ne na Pesach. Máma tenkrát dělala ve Škodovce a měla na starosti zahraniční výstavy. V Izraeli byla výstava, tu sice máma na starosti neměla, ale vzala si dovolenou a s kolegy se tam vydala a vzala mě s sebou. Bydleli jsme v hotelu a za celý ten týden, co jsme tam byly, jsme neměly kus chleba, nebyla žádná sušenka, prostě nic, co normální člověk jí. Tam v krámě neseženeš pečivo, všechny sušenky a všechno moučný je skrytý, schovaný. Prostě neseženeš kus chleba.

Ty to říkáš, jakoby to bylo něco hrozně nepříjemného?

Ale ne, ale jíst celý týden takové suché placky jako ty macesy, ono se to lepí mezi zuby.

To znamená, že všichni Izraelci se těch sedm dní živí jen těmi macesy?

No, oni prostě nevezmou do pusy nic co by mohlo být chleba.

Myslíš, že úplně všichni?

Asi všichni ne, ale ti, co to neslaví, tak vědí kam mají jít. Asi v těch krámech to musí být uzpůsobený tak, že když přijde ortodoxní Žid, aby nepřišel do kontaktu s moukou. Fakt přísahám, že všude byli za plentou pečivo, oplatky, sušenky. Zabalený, nebyl k tomu přístup.

Ty jsi se tam zúčastnila nějakých slavností?

Ne, my jsme tam totiž měly jiný program, my jsme tam hledaly naše příbuzný.

Takže jsi se ani nezúčastnila sederové hostiny?

Tam nebylo kde, protože my jsme nikoho neznaly. Když jsme byly s těma známýma, tak jsme si byli někam sednout a jednou nás pozvali do izraelské restaurace, takže jsme jedli chumus, maso.

A do synagogy jste nešli?

Ne, já vlastně ani nevím, kde tam byla synagoga. My jsme se tam procházely jako turisté.

Takže to, že jste tam byly na Pesach byla více méně náhoda?

To byla shoda okolností. To nebyl úmysl. Ale zase jsme věděly, že tam bude Pesach, ale nečekaly jsme, že to bude až takhle extrémně.

Tou dobou už jsi byla zapsaná tady na Židovské obci?

To určitě.

A přesto jsi byla šokovaná tím, jak to v Izraeli funguje?

Právě proto, že tady na to člověk není zvyklý. Tam je to ale všechno do detailu promyšlený a připravený. Ne že bych z toho byla nějak konsternovaná, ale byly jsme překvapený.

Kdy jsi Pesach slavila poprvé z vlastní vůle?

Od té doby chodíme na Pesach pravidelně na Obec. Letos jsem ale nebyla, protože jsem to nějak nezvládla. Protože to bylo během voleb, to se připravovaly volby a nebyla tam dobrá atmosféra na Obci.

Kdy jsi byla poprvé na sederové večeři?

To bude taky nějakých těch pět šest let zpátky. Tak pětkrát šestkrát jsem tam byla.

A jak to probíhalo?

To vlastně všechny tyhle večere jak pesachová tak i u ostatních svátků začíná požehnáním. Připíjí se vínem, na každý ten svátek je jiný druh vína. Jednou musí být trpké, aby připomínalo útrapy, které Židé prožili. Na druhou stranu musí

být sladké, aby měli Židé do budoucna sladký život. Pak dostaneš macesy, každý dostane asi čtyři, ty se lámou podle toho, jak to rabín vede a vždycky k tomu něco povídá ke každému tomu kroku, proč se to dělá. Na talíři máš symbolicky, je tam myslím vajíčko, kus salátu, je tam kus křenu myslím, je tam kost. Musí tam být něco sladkého, něco kyselého, trpkého...

Víš jak se tomu sladkému říká?

Já vím, že je maca, maror, pak musí být hořký...hořký je maror, to jsou ty bylinky. Sladký, tak to nevím, mám to někde napsané v sešitě ze židovské výchovy. To si nevzpomenu, tyhle hebrejské výrazy neznám.

Má to připomínat maltu.

Jo to je ta kaše z oříšků, slepených cukrem. Na té Obci to není ono, ale prostě když to člověk neumí doma. Ti naši ortodoxní známí, ke kterým chodíme na Sukot, protože oni mají zahradu, takže se tam vždycky postaví suka, tam si povídáme a do noci se klábosí a jí a popíjí a zpívá. A tady na Obci jak je to pro hodně lidí, tak to vajíčko je takový oschlý, ten list salátu je zvadlý, takže je to takový symbolický, ten základ se z toho naučíš, ale doma to musí být určitě o něčem jiném. A víno se u toho pije, zpívají se písničky, vypráví se proč a co a jak.

A jak se to vypráví?

Tak rabín přečte nějakou část z Tóry nebo vlastně z Pesachové Hagady ale i z Tóry z Exodu o východu Židů z Egypta a vysvětluje co a proč bylo. Ale to je jeho názor, na to je spousta jiných výkladů a každý rabín to může vyložit úplně jinak.

Ty máš svojí Hagadu?

Ano. Tak ta se čte. A když máš tady ty písmenka, tak jeden to přečte tak, jiný jinak a třeba to může úplně změnit význam. V tom je ta hebrejščina taková hravá.

Kdo Hagadu předčítá?

Rabín nebo ten, kdo to vede. Ale já když jsem byla vždycky, tak to byl Sidon.

6.2.2 Výzkum 2008

První triáda

Paní A - I. generace (pesach)

A vy jste i v dobách toho komunistického útlaku ten pesach aspoň nějak duchovně prožívala?

Ne. Já jsem na to neměla ani pomyšlení ani čas. Ani myšlenky ne, protože jak říkám, byla to zlá doba plná útoků a plná nenávisti. Na druhé straně, zase byli lidi, kteří pomáhali.

A jiné svátky jste slavili?

Tak my jsme neslavili žádný jiný svátky než Vánoce. To se slaví dodnes. Já vím, že jsem vždycky záviděla dětem jako dítě, že jsme záviděli křesťanským dětem, že mají stromečky. A babička v Ostravě nám v tom čtyřicátém roce vystrojila stromeček, veliký strom do stropu a my jsme to do rána sežrali, tu čokoládu jsme všichni snědli☺. Poněvadž nás tam bylo šest dětí. Takže to je moje památka na Vánoce po židovsku.

Takže vy jste slavili Vánoce se stromečkem a s kaprem, když už jste měla děti.

Ano. Teď už zase ne, Vánoce jsme úplně vyškrtli. Víím, že Johanka se mě jednou jako holčička ptala: "Babičko, budeme slavit Vánoce nebo chanuka?" Protože chanuka, to je taky osm dní nebo deset, to jsme dostávali každý den dárek. Ale to byl dárek - čokoláda, tužka nějaká, takový mrňavosti. A ona říkala: "Já bych nejradši oboje."☺ Dodneška si dáváme na chanuka - já to dělám tak, že koupím nějaké lístky do divadla a celá rodina jdeme v období těch svátků chanuka do divadla.

Vánoce teď už neslavíte...

Ne.

To jste přestala po tom roce 89...

My jsme to přestali, když děti odešly z domova. Protože to je svátek pro děti.

A ani ty židovské svátky...

Ne.

A pak po osmdesátém devátém jste začali chodit na ty svátky...

...ne vždycky, hlavně na pesach a na purim. Purim je taky takový den svobody, taky s tou trnitou cestou. A pesach.

Teď v posledních letech slavíte ten pesach? Můžete ho slavit tady sama doma?

Ne, buď jdu na Obec nebo do Chabadu. Nebo k těm Klimentům. Takže takhle. Jednou za měsíc, to už jsem říkala, máme takovou partu, že chodíme na bohoslužby a na šábesovou večeři. A na vysoké svátky chodím do synagogy, na purim chodím do synagogy. Je to pro mě složitý a čím jsem starší tím ještě...

Nezkoušeli jste třeba v těch třech udělat sederovou večeři.

Ne.

A z jakého důvodu?

Nenapadlo nás to. Nikdy nás to nenapadlo. Protože jsme chodili na tu Obec. Holky byly tady v Praze, tak jsme všichni chodili tam. Jak Helena se svou rodinou, tak Mirka. Tam jsme si zaplatili dva stoly, daly je k sobě, protože to tam bylo se vším všudy, žádné nádoby.

A těch osm dní tady doma, kromě toho, že nejíte moučné, mění se něco na normálním denním režimu?

Ne. To jsou sváteční dny. První dva dny jsou sváteční a poslední dva dny jsou sváteční. Mezi tím jsou polosvátky, takže ty první dva dny a ty poslední dva dny jsou jako šábes, že se nemá pracovat. Má se číst z moudrých knih, číst si tu hagadu nebo si číst něco v Tóře z toho období, nebo i jinou literaturu, která s tím souvisí a které je teď habaděj. Ale ta nebyla, proto jsme taky byli takoví, že jsme toho moc nevěděli.

Když si teď nejste něčím ohledně těch svátků jistá, tak sáhnete po nějaké literatuře nebo jdete za rabínem...

...většinou sáhnu po knize. Judaismus od A do Z je velice zajímavá kniha, Rabínské moudrosti - mám několik takových knížek - tak do těch se podívám. A potom mám jednu knihu, kterou velmi velmi velmi častoTalmud pro každého. Talmud je takováhle dlouhá řada knih. A tohleto je takový výklad pro takový, jako jsme my© co toho moc nevědí. Vidíte, já tady mám takové papírky na založení a někdy i čmárám - já ráda čmárám do knih - takže tohleto je taky taková moudrá kniha, která dá spoustu odpovědí. Ale ten samotný Talmud je opravdu hodně obsáhlý a je to pro lidi, kteří jsou skutečně hodně moudří, hodně toho vědí. A jsou vzdělaní. Správný rabín studuje deset let. Nejméně pět let studuje filosofii - mívali doktorát z filosofie a pak studuje nejméně pět let ta rabínská studia, takže

Paní A - II. generace (šabat)

Co se slaví svátkem šabat?

Šabat je lastně nejdůležitější svátek, protože je to den odpočinku, kdy by se nemělo nic dělat.

Den odpočinku v jakém smyslu?

Ve smyslu tom, že Bůh stvořil den za šest dní a sedmý odpočíval. Takže podle toho je nařízeno, že sedmý den má být dnem odpočinku.

Pojí se se šabatem nějaké rituály?

Rituály, no tak je to zapálení svíček dvou před předříkáním modlitby. Modlitba a večeře.

Od kdy do kdy trvá ten šabat?

Ten začíná po západu slunce, když vyjdou tři hvězdy, tak je to začátek, v pátek. A končí v sobotu, zase když vyjdou tři hvězdy, tak to je havdala, to se zapalují svíce, zase je to obřad. Pije se víno, pak se zaleje svíčka tím vínem, čuchá se k bylinám, no.

Říkala jste, že se zapaluje svíčka...

No teďka jsem četla docela zajímavou knížku německého rabína, který tam psal - což třeba jsem nevěděla - že o šabatu se může doma třeba rovnat knihovna a přenášet knížky.

A proč zrovna tahle činnost?

Protože je to jakoby uzavřený. Protože se jako nemá dělat nic, co by měnilo fyzikální zákony nebo něco neměnného, jako něco utrhnout. Prostě udělat něco z něčeho tak, že se to změní. Takže přerovnat knihovnu lze - pořád to jsou knihy.

Ale třeba s tou knihovnou se něco změnilo, třeba když utřu prach...

Tak to se nesmí.

Co přesně je zakázané nebo přikázané?

No nic fyzicky, nic co je spojeného s rozděláváním ohně.

Proč ten oheň?

To má asi taky ten smysl toho fyzikálního jevu.

Víte, kde jsou tyto příkazy a zákazy zapsané, kde je třeba vysvětlené, proč se nesmí dělat to a proč ono?

Tak to je v Tóře. Talmud to nevím, jestli to vysvětluje nějak. Já si totiž tohle strašně moc pletu, takže na to se mě radši moc neptejte. Na tohle je tady tý literatury strašně málo v češtině. Třeba rabín Sidon překládá sidur, což je modlitebník, už asi čtyři roky. To je snad jediný, co by tady mělo vyjít v češtině. Takže jako laik se nějak sebevzdělávat je to hrozně složitý. Jedině chodit na kurzy hebrejštiny a chodit do školy.

A slavíte šabat?

No, abych pravdu řekla, tak já ho v létě slavím tak, že ho prospím. Protože jsem tak unavená...Já tady mám dobrý známí, jsou to Židi, konvertiti a k nim na šabat chodíme, večer v pátek. Ne každý. A v létě právě moc ne, protože ten šabat začíná hodně pozdě a já jsem strašně unavená, já už v osm hodin si lehnu a musím zavřít oko. Takže pro mě letní šabat znamená to, že si zapálím svíčky, pomodlím se a lehnu si.

Slečna A - III. generace

Co se slaví svátkem šabat?

☺ Svátkem šabat se slaví sedmý den v týdnu, což je vlastně den odpočinku, symbolizuje to sedmý den stvoření světa, kdy Bůh odpočíval, co stvořil Adama a Evu.

A pojí se se šabatem nějaký rituály?

No...já to možná budu říkat trochu laxně, ale právě to je ten důvod v tom, že, ne že by mi to už nic neříkalo, ale...šábés je prostě svátek klidu, kdy se nic nedělá. A člověk prakticky nesmí dělat vůbec nic, měl by studovat, odpočívat, vzdělávat

se, číst knihy, věnovat se dětem a rituály.....jako na každý židovský svátek se pije víno, schází se celá rodina,.....

A chodí se někam,...do synagogy nebo tak...

Samozřejmě, že se chodí do synagogy, ale není to ten nejvyšší svátek. Například tady právě bydlí rodina věřících - naši známí a ty jsou ortodoxní a do synagogy nechodí, protože...možná kdyby tady byla synagoga v Černošicích, tak by chodili, ale takhle vlastně nemají šanci, protože do té synagogy by se ještě dostali ale zpátky už by měli problém, protože nesmějí o šábessu cestovat. Není to nutnost, není to podmínka podle mě.
(*chodit do synagogy, pozn.*)

Jaké jsou šabatové příkazy a zákazy?

Ufff, no jako konkrétní?....

No co se třeba nesmí....

Nesmí se rozdělovat oheň, nesmí se vytvářet nic nového, nesmí se manipulovat s penězma, nesmí prostě vznikat nic nově. To znamená,...nic nového se nesmí vytvářet v tom smyslu, že by to popíralo to božský stvoření světa, protože Bůh stvořil svět a ten svět byl v tu chvíli dokonalý. A člověk by ten sedmý den neměl dělat nic, čím by ten svět změnil. Nic nemá dělat nově, ten svět má brát tak, jak je. Má to do sebe nějak vstřebávat. Říkám, měl by studovat, vzdělávat se, věnovat se dětem,....

A kde jsou zapsány tyto příkazy,...to slovo příkaz zní jako kdyby někde bylo zapsané nějaké pravidlo...

No tak základ toho, jak Žid bude slavit šábess je v Tóře. Nevím teda, v které z těch knih konkrétně, řekla bych že v té první, což byl Genesis, ta je o stvoření světa, takže tam...

A četlas to?

Ne. To je bible, Starý zákon...

A četla jsi Starý Zákon?

Ne, četla jsem Starý Zákon pro děti, v takový obrázkový verzi. Samozřejmě jsem ho do sebe nějak musela dostat na gymplu, ale že bych si k němu sedla a četla ho jako román, to teda ne.

Takže ani v dobách, kdy jsi se snažila se účastnit akcí na Obci to nebylo nijak důležitý...

Hmmmm, ne, to se člověk nějak učí praxí...Takže, nejsem ortodoxní Žid, abych studovala...

Já jsem to myslela ne jako že bys to potřebovala nastudovat na nějakou zkoušku, ale takový to studium...to duchovní.

Hmmm, to ne. Mě vždycky stačilo tak nějak to, co jsem věděla. Spíš jestli jsem na to neměla čas nikdy nebo...

No a slavíš šabat teď?

Ne.

A dřív? Vím, že jsi říkala, že jsi se snažila aspoň na to pomyslet nebo...

Tak ty základní věci samozřejmě.....Když to srovnám, tak spíš je to o tom, že jsem se opravdu snažila a v tom kolektivu jsem se cítila dobře, takže mi nedělalo problém se někdy domluvit a jít k někomu na šábés a celý ten víkend prodiskutovat, prodebatovat. A odpočívat a tak. Ale je to zřejmě i tím, že jsem teď tak pracovně vytížená, že na to prostě nemyslím.

A myslíš, že kdybys měla víc času, že bys si teď i ten čas udělala? Kdybys dejme tomu jenom studovala a nemusela bys k tomu pracovat.

*Ticho.....*Já hrozně obdivuju lidi, který to dokážou, já bych to nedokázala. Nedokázala bych to ne proto, že bych tu víru nechtěla dodržovat, nechtěla se tím řídit, ale já jsem člověk,

který musí furt něco dělat a já bych nevydržela tu sobotu nic nedělat.

Druhá triáda

Paní D - I. triáda (uskutečnil se pouze jeden rozhovor)

Znáte nějaké židovské svátky kromě toho, který jste již zmínila?

Ještě něco, to je na jaře, to se jmenuje myslím chanuka, a taky se jedí hodně vajíčka. A taky svátky pod zelenou byly. A to říkala už maminka, že ty křesťanský svátky jsou od tohodle odvozený. Že to období souhlasí. Vždycky je to o kus blíž nebo dál, ale v podstatě symboly jsou stejný. Vždycky ten symbol toho nového narození, že se ty kuřátka líhnou z těch vajíček a všechno se začne zelenat, proto ty svátky pod zelenou. Tak to nám říkala. A kolem těch Vánoc to bylo zase se svíčkama....

...to byla asi právě ta chanuka...

...no, a nejenom ten sedmiramenný svícen...tak o chanuce já nic nevím, ale vím, že něco s těma svíčkama bylo. Tak člověk zapomíná.

Ale vidím, že toho víte hodně, že vám to maminka vyprávěla...

...hodně☺ ...to jsou spíš takový zmínky. Co si ale pamatuji a co si vy pamatujete taky, že když na ten dlouhý den přišla z toho kostela, to se drží půst. Jak vyjde hvězda, tak se nesmí nic jíst dokud zase nevyjde hvězda. Jenom pít se snad smí, furt se modlí, ale vždycky upekla - to vypadá tak legračně☺ - švestkový koláč, proč švestkový to nevím, ale stříádala poslední možný švestky a pekla švestkový koláč. A říkala, že to patří k tomu, jako my jíme kapra. Tak oni prý jedí švestky, jestli si to vymyslela, nevím. Nikde jinde jsem to neslyšela, ale říkala, že to záleželo na období, kdy ty švestky byly.

Takže maminka vám to vyprávěla spíš jako takové zajímavosti...

...tak, tak, tak...Ale určitě nás k tomu nijak nevedla, nikdy nás nebrala s sebou, abychom se šly podívat. Pro mě to bylo spíš, řekla bych, takový tajemný.

Vás to nelákalo, jít s ní do té synagogy?

A kdy? Ve čtrnácti letech mě to opravdu nezajímalo, za války vůbec ne a po válce jsem z toho měla - jako ne stres, to nemůžu říct, ale - nějak mi to nebylo příjemný. To ještě není přesně ten výraz, jak bych to řekla, ale pořád to na mě působilo tak nějak spíš negativně. Já jsem na to asi nějaká přecitlivělá, tak třeba o tom nerada mluvím, ale prostě jsem tam nechodila. Až potom, když jako nebyly rodiče, tak ta jedna sestra - nějaká prasestřenice, ta přežila někde v Litvě - tak nám řekla, kdy to je a že máme přijít tak nějak před polednem na to modlení, tak jsme se Zorkou šly, a pak jsme odešly.

Nevíte, k jaké příležitosti to bylo?

No jenom na ten dlouhý den. Tam je nějaká doba, kdy oni tam zpívají. Stejně jim nerozumíte co, to je takový monotónní zpěvy nějaký. Pak nějaký modlení, nerozumím tomu absolutně. To má takovou intonaci zvláštní. No tak jako nakonec otčenáš má taky svojí kadenci. Tak to tam taky bylo. Dostali jsme nějakou knížku...

...ta byla asi v hebrejštině...

...na jedné straně a na druhé straně v češtině. Těch, kdo by tady uměli hebrejsky, těch tolik nebylo a už vůbec ne číst. Jestli uměli něco říkat, tak číst v žádném případě. To asi jenom ti rabíni a ti co chodili do nějakých těch škol, kde se to naučili.

Říká vám něco šabat? Šábes?

Šabat to mi říká, no.

A co to je?

To je den, kdy oni nedělají, že jo. Já nevím, já to mám spíš z literatury. Četla jste Rotha, nebo někoho z těchhle. To byste měla. To je nositel Nobelovy ceny. Já to teď zrovna čtu. Těch jeho knih nebylo moc přeloženo do češtiny, ale to je krásný čtení, nejenom jako o tom, ale vůbec je to literatura vrcholná.

Paní D - II. generace (šabat)

Co se slaví svátkem šabat?

Sobota

A má ten svátek nějaký význam? Třeba když bych chtěla říct, co se slaví Vánoce...

Jo jako co jsou Vánoce pro křesťana...narození Ježíše.. Šabat je nějaký ten cyklus sedmi dnů, cesty Židů, je to taková ta magická sedmička, to zrození světa, to co je i v té víře. U Židů je sedmička vždy jako magické číslo, mnoho věcí se k tomu váže.

Druhá otázka zní: Pojí se se šabatem nějaké rituály?

Společná večeře, zahájení toho svátku, když zasvítí první hvězda.

A který den to je?

Přelom pátku a soboty a ten den má být klid a nemá se pracovat. Člověk se má věnovat rozjímání a modlitbě a tomu rodinnému životu hlavně.

A nějaký konkrétní rituál...rituálem se myslí třeba večeře, štědrovečerní večeře...

Slavnostní večeře, zapálení sedmiramenného svícnu.

Chodí se třeba do synagogy nebo se uspořádá modlitba jenom doma?

Doma modlitba

Takže do synagogy se nechodí....

To teda nevím, ale já mám představu, že je to takový rodinný svátek, který se slaví individuálně v rodinách.

Vy už jste se zmínila, že by se mělo odpočívat. Ono to souvisí s těmi šabatovými příkazy a zákazy..něco se nesmí. Víte co? Souvisí to s tou činností, vy už jste to naznačila..

To je otázka, já toho moc nevím. Víím, že ty lidi nesměli pracovat a dovedli to až do takových extrémů, že nezvedli telefon. Až takhle se to považovalo za práci. Ženský nesměly vařit, museli mít to jídlo připravený, proto tam musela fungovat nějaká služka...nějaký sluha, který mohl vykonávat tyhle věci, který teda rodina potřebovala...tu obsluhu. Já myslím, že hlavně šlo o to, aby ty lidi žili duchovně, aby nepracovali. Aby se nezaobírali takovýma věcmi, který je puděj k těm činnostem. To znamená práce na poli, shánění prachů, kšeftování. Mělo to být oproštění od těch světských prioritních zájmů a že si člověk měl uvědomovat tu vazbu s tím Bohem a ta rodina, to držení pohromadě, protože to je zase symbol, že jo....Pánbůh a velká rodina těch věřících a rodina pohromadě jako otec, matka, děti, babičky..

Čtvrtá otázka zní: Kde jsou ty příkazy zapsané?

Talmud? Nevím, nevím, asi.

A proč je slavení šabatu pro Židy závazné? Jen tak co si o tom myslíte. Není to tak, že by někde byla daná správná odpověď..

Tak je to rituál, který je spojuje. Odlišuje se to od běžných křesťanských rituálů většinových. Židi tu náležitost k tomu svému Bohu si tímto potvrzují.

Takže je to podobné jako s křesťanskou nedělí, jejíž název je odvozen od slova nedělat...

Aby se setkávali v tom kostele a slyšeli tam ten výklad ke všemu, co je provází...tak jim to dávalo návod, jak žít. Ten farář reagoval aktuálně na to, co se v té obci odehrává..narození, úmrtí, hádky. A totéž je, já myslím, v tom židovství zase v jiný den. Ale domnívám se, že židovství je starší a že si to odvodilo křesťanství od židovství.

Slavíte šabat?

Ne.

A proč ne?

No protože u nás v rodině byla židovská rodina babička, která už žila v rodině, která už nebyla ortodoxní. Žili v Plzni, normálně, v český komunitě. Považovali se za Čechy a přebírali český svátky. V tý rodině se vždycky slavily Vánoce, ne Chanuka.

Vůbec žádný židovský svátek se neslavil?

Rodina tý babičky ne. Její maminka, tatínek...ona v tom nevyrostala. Navštěvovala teda německou školu, kam chodila většina těch Židů, Židi mezi sebou mluvili hodně německy. Ale považovali se za Čechy. A nějaká část tý rodiny asi žila jinak...to já nevím, jak to bylo. Ale fakt je, že jak jsem ukazovala tu tetu, tak ona byla nejstarší žijící židovka na židovské obci, byla na to náležitě hrdá. A ta chodila do synagogy pravidelně a byla to sestřenice babičky. A vždycky upozorňovala: "Máme tenleten svátek...". Ale myslím si, že moje rodina ten svátek začala vnímat až poté, co většina tý rodiny

zůstala v koncentráku. Tak jakoby připomínka tý rodiny bylo nějaký to vnímání těchhle svátků. Protože tam je svátek, kdy se modlí za mrtvé, zemřelé. Takže z tohoto důvodu oni vlastně měli vzpomínku na ty své sourozence, rodiče.

Slečna D - III. generace (uskutečnil se pouze jeden rozhovor)
Takže vy jste slavili doma křesťanské svátky?

Ano, jo

A slavili jste je z křesťanského přesvědčení nebo jen tak, jak je dnes slaví většina lidí?

Tak my jsme dodržovali nějaké pústy, ale přijde mi, že to bylo spíš kvůli nějakému režimu a pak proto, aby se sešla rodina. Tak Vánoce jsme slavili spíš tak, že jsme si sedli a seděli jsme u večeře. Ani dárky jsme moc neřešili. Někaký jsme si dávaly, ale byly to opravdu maličkosti. Ale teta nějak říkala, že u stolu musí být nějak dodržené ty počty - jestli sudý nebo lichý - lichý. A v polívce že musí být tři naběračky a ne dvě, protože to nepřináší štěstí.

A kdy vy jste se dozvěděla, že jste Židovka?

To já nevím. My jsme se o tom nikdy nebavily. Já jsem si to uvědomila - nebo uvědomila - až tak když to dítě začne vnímat, když se o tom mluví. Já jsem se to spíš dozvěděla tak, že jsme se koukali na televizi na nějaký dokumenty, nebo máma, ta se o to hodně zajímá. Tak máma mi k té věci říkala něco z té rodiny. Ale vyloženě o té víře ne, to jsem se dozvěděla až více méně na vysoké škole, kdy mě to trošku začalo zajímat.

Takže vlastně vy to víte odmalička...

No, tam se to nikdy netajilo, ale zase nikdy nebyla žádná podpora toho. Nebo mě to nezajímalo, mě osobně to bylo jedno. Protože já jsem neměla žádnou konfrontaci, jako že bych byla z nějaký židovský rodiny.

